

GEÇ DÖNEM OSMANLI BAHRİYESİNDE İSTİHDAM EDİLEN GAYRİMÜSLİMLER HAKKINDA BAZI TESPİTLER (1850-1918)*

Mehmet Korkmaz**

Öz

İstanbul'un fethiyle birlikte bir imparatorluk hüviyetine sahip olan Osmanlı Devleti, farklı etnik kökene ve inanç gruplarına sahip tebaasını uzmanlıklarına göre bürokraside istihdam etmiştir. Gerçi bu hak, kanunen İslahat Fermanı (1856) ile verilmişse de bu tarihten önce de gayrimüslimler devletin çeşitli kademelerinde görev yapıyorlardı. Bu makale hususiyle bahriyede ıslahat hareketlerinin ve modernleşmenin gündeme geldiği XIX. yüzyılın ortasından imparatorluğun sonuna kadar olan süreçte Osmanlı tebaasından olan gayrimüslimlerin istihdamı meselesini tartışmaktadır. Bunların Bahriye Nezareti'nin hangi kademelerinde görevlendirildiklerini, eğitim durumlarını, uzmanlık alanları gibi konuları arşiv belgeleri ışığında incelemektedir. Böylelikle askerî bir kurumda personel istihdamı uygulamaları içerisinde gayrimüslim tebaanın konumunun açıklığa kavuşturması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Geç Dönem Osmanlı İmparatorluğu, Gayrimüslimler, Bahriye Nezareti, İstihdam, Etnisite

Some Findings about Non-Muslims Employed in the Late Ottoman Navy (1850-1918)

Abstract

Having an imperial identity with the conquest of Constantinople, Ottoman Empire employed its subjects with different ethnic origins and beliefs in the bureaucracy on the basis of their areas of expertise. Even though this right was legally granted with the Hatt-ı Hümayun of 1856, non-Muslims were actually working at several parts of the state administration before that date. This article examines the problem of the employment of non-Muslims during the process of the modernization and the reforms in the navy from the mid-19th century until the end of the empire. It examines the issues such as the levels of employment among non-Muslims in the Ministry of Navy, their educational status and their areas of expertise on the basis of archival

---

* Bu makale, 29-30 Nisan 2019 tarihinde Bandırma'da gerçekleştirilen *Uluslararası XI. Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu*'nda sunulmuş olan bildirinin genişletilmiş hâlidir.

** Dr., *Arşiv Uzmanı*, İstanbul/Türkiye, mkorkmaz10@gmail.com, Orcid ID: 0000-0002-7988-742X

documents. Through this way, it tries to reveal the position of non-Muslims within the practices of employment in a military institution.

Keywords: Late Ottoman Empire, Non-Muslims, the Ministry of Navy, Employment, Ethnicity

Giriş

Osmanlı Devleti'nin farklı etnik kökene ve inanç gruplarına sahip tebaayı uzmanlık alanlarına göre fark gözetmeksizin memur olarak istihdam ettiği bilinmektedir. 1856 *Islahat Fermanı* ile devlet memuru olma hakkı ayırım gözetmeksizin bütün vatandaşlara kanunla verilmiş olsa da bu tarihten önce de gayrimüslimler devletin çeşitli kademelerinde istihdam edilmekteydi. Devletin merkez ve taşra teşkilatı ile özellikle Hariciye, Nafia, Ziraat, Hazine-i Hassa, Posta ve Telgraf ile Sıhhiye nezaretleri bünyesinde çok sayıda gayrimüslim tebaanın istihdam edildiği Osmanlı Arşivi'nde muhafaza edilmekte olan sicill-i ahvâl kayıtlarından anlaşılmaktadır. Gayrimüslim tebaadan nazırlık görevine kadar yükselenler dahi olmuştur.¹ Bu makalede ise askerî bir kurum olan Bahriye Nezareti bünyesinde istihdam edilen gayrimüslim Osmanlı tebaası üzerinde durulacaktır. Bu konuda daha evvel, içerisinde Avrupa'dan gelen uzmanlara da yer verilen ve Kaori Komatsu tarafından kaleme alınan "1896'da Osmanlı Bahriyesi'nde Yabancılar ve Gayri Müslimler" başlıklı bir makale mevcuttur.² Konuya dair bu öncü makale adından da anlaşılacağı üzere 1896 yılına ait kısıtlı bir zaman dilimine mahsustur. Söz konusu çalışma, Sultan II. Abdülhamid'in Daire-i Bahriye'de istihdam edilen Hristiyan ve ecnebi memurların isimleri, memuriyete duhul tarihleri, aldıkları maaşın miktarı ve ecnebi memurlardan olup da sonradan Osmanlı tabiiyetine geçen varsa bunların bildirilmesine dair 28 Haziran 1896 tarihli emri üzerine hazırlanmıştır.³ Bu makalede ise ayrı bir çalışma konusu olan Bahriye Nezareti

¹ Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin devlet kademelerinde istihdamına dair ayrıntılı bilgi için bkz. Gülnihal Bozkurt, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, TTK Yayınları, Ankara 1989; Abdülhamit Kırmızı, *II. Abdülhamid Dönemi (1876-1908) Osmanlı Bürokrasisinde Gayrimüslimler*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1998, aynı müellif, "II. Abdülhamid'in Hristiyan Memurları, *Sultan II. Abdülhamid Han ve Dönemi*", TBMM Milli Saraylar Yayınları, İstanbul 2017, 654-664; Sevilay Kasap, *Osmanlı Merkez Bürokrasisinde Gayrimüslimlerin İstihdamı (1839-1876)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2011; Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, 2. Baskı, Risale Yayınları, İstanbul 1996, s. 26-224; Ramazan Erhan Güllü, *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi – Osmanlı'dan Cumhuriyet'e-*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2018, s. 27-348.

² Kaori Komatsu, "1896'da Osmanlı Bahriyesi'nde Yabancılar ve Gayri Müslimler", *Tarih ve Toplum*, cilt 25, sayı 139, 1995, s. 16-22.

³ Kaori Komatsu'nun makalesine kaynaklık eden ve 1896 yılında Osmanlı bahriyesinde istihdam edilen yabancı uzmanlar ile gayrimüslim Osmanlı tebaasına ilişkin isim listesini havi vesikalar için bkz. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri (BOA), Y.MTV. 143/54.

bünyesinde istihdam edilen yabancı müşavirler ve yabancı uyruklu efrat istisna tutularak sadece bahriyede görev yapan Osmanlı tebaası gayrimüslimler üzerinde durulacaktır. Bunların başta eğitim safahatı olmak üzere ayrıntılı künye bilgileri, istihdam edildikleri alanlar ve ortaya çıkan sorunlar ele alınarak meseleye daha geniş bir çerçeveden bakılması hedeflenmektedir.

İstanbul'un fethiyle birlikte bir imparatorluk hüviyetine sahip olan Osmanlılar topraklarının denizlerle çevrili olmasının doğal sonucu olarak yeni bir deniz stratejisi geliştirme gereksinimi duydular. Gemiler inşa etmek amacıyla Haliç'in Kasımpaşa kıyılarında imparatorluk tersanesini kurdukları gibi taşrada da farklı yerlerde yeni tersaneler açtılar.⁴ Hem Tersâne-i Âmir'e de hem de donanma sefere çıktığında gemilerde sağlık hizmetleri için tabip, cerrah ve eczacılar bulundurulmaktaydı.⁵ Adı geçen meslek sınıflarında istihdam edilenler arasında Müslümanların yanı sıra gayrimüslimler de mevcuttu. Donanmanın maaşlı daimî efradı olan ve yaya tüfekçi askeri olarak vazife yapan levendler genelde deniz kenarındaki Türklere alınmakla birlikte, *levend-i rumî* denilen Akdeniz adalarındaki Rumlardan da alınmaktaydı.⁶ Donanma gemileri için kürekçi mürettebat tedarikinde Yahudi, Ermeni ve Rum taifelerinden ocaklık olarak kürekçi alındı.⁷ Deniz tarihçisi Safvet Bey'in verdiği malumata göre Osmanlı bahriyesinde 18. yüzyılın sonlarına doğru gemi ustalarının yüzde 95'i Hıristiyan'dı. Aylakçı amelinin ise yüzde 70'i Hıristiyan, Rum ve Ermeni'ydı. Bazı gemilerin topçu, gemici ve neferlerinin yarısı Hıristiyan'dı.⁸ Gemi serenleri ile yelkenlere bakan ve yelkenleri açarak armaları muhafaza ile intizamını muhafaza eden gemi mürettebatı arasında yer alan gabyar ve marneller arasında Mora'dan alınan Rumlar önemli yer tutmaktaydı. Bu uygulama 1821 yılında Mora'da çıkan Rum isyanına kadar devam etmiştir.⁹ Bu isyandan sonra İstanbul ve taşradaki tersane ve gemilerde çalışan Rum milletinden amele ile neferler yerine Ermeni ve Yahudiler görevlendirilmeye başlamıştır. Uzun süre Rumlarla meskûn mahallerden bahriyeye nefer alınmayıp Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinden bahriye askeri alma yoluna gidilmiştir. 1837 yılından itibaren tekrar Rum tebaanın istihdamı söz konusu olmuştur.¹⁰

⁴ Başta Tersane-i Âmir'e olmak üzere açılan tersaneler ve faaliyetleri için bkz. İdris Bostan, *XVII. Yüzyılda Tersane-i Âmir'e*, TTK Yayınları, Anıara 1992, s. 7-30.

⁵ Osmanlı bahriyesinde sağlık hizmetlerine ilişkin bkz. İdris Bostan, "Osmanlı Bahriyesinde Sağlık Hizmetleri", *Osmanlılarda Sağlık*, Editör: Çoşkun Yılmaz-Necdet Yılmaz, Biofarma, İstanbul 2006, s. 111-115.

⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Ankara 1948, s. 480.

⁷ Bostan, *a.g.e.*, s. 199, 203.

⁸ Safvet, "1205'te Donanmamız", *Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmuası*, 1 Teşrin-i evvel 1329, cilt 4, sayı 22, s. 1375.

⁹ Bu tarihten sonra levend, gabyar ve marnel sınıfı gayrimüslim mürettebat yerine Arap sahillerinden (Trablusşam, Beyrut, Sayda, Akka, Remle, Gazze) Müslüman neferler aynı görev için istihdam edilmeye başlamıştır. Bkz. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 487-488.

¹⁰ Ali İhsan Gencer, *Bahriye'de Yapılan İslahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti'nin Kuruluşu (1789-1867)*, 2. Baskı, TTK Basımevi, Ankara 2001, s. 249; Safvet, *a.g.m.*, s. 1375.

1847 yılından itibaren Hıristiyan tebaadan asker alımı tekrar başlamış, aynı yıl kaptan paşa kumandasında Akdeniz'e açılan donanmada epey miktar Hıristiyan asker bulunduğu görülmüştü. Bunlar Gelibolu'ya geldiklerinde yortu günü olması sebebiyle dini ayinlerini yapmak üzere dışarıda bir kiliseye gitmek istemişler ve kaptan paşanın izniyle gitmişlerdi. Fakat üç gün burada oyalanmak zorunda kalınması, hatta karaya çıkanlardan bazılarının firar ettiklerinin görülmesi üzerine gemilere papaz tayini meselesi gündeme gelmiştir. Fakat Meşihat tarafından bunun uygun görülmemesi üzerine gayrimüslim tebaanın tersane ve donanmada görev yapıp yapamayacakları tartışması açılmıştır. Nihayetinde bunların bahriye yerine berriyede istihdam edileceklerinin daha uygun olduğuna karar verilerek onların yerine Trablusgarp eyaletinden 500 asker alınması üzerinde durulmuştur. Bu sırada İngiltere'nin Hariciye Nazırı Lord Palmertson konuya müdahil olmuş ve gayrimüslimlerin bahriyede askerlik yapmalarına engel olunmasının eşitlik ilkesine aykırı olduğu yönünde Osmanlı Devleti'ne ihtarda bulunmuştur. 1850-51 celbinde bahriyeye gayrimüslim neferlerin alınmasına devam edildi. Fakat karar alıcı mevkide bulunanlar, bunların dini ayinlerini daha rahat yapabilmeleri için donanmadan ziyade tersanede istihdam edilmelerinin uygun olacağı mütalaasında da bulunmuştu.¹¹

Gayrimüslim Osmanlı tebaasının muvazzaf asker statüsüyle alınmalarına ilişkin ilk önemli gelişme 1835 yılında olmuştur. Babıâli, bu tarihe kadar sadece Müslümanlardan sağlanan donanmanın asker ihtiyacının bir kısmının bundan böyle Hıristiyanlardan karşılanmasına karar vermiştir. O yıl 1.098 ve 1837 senesinde ise 1.500 gayrimüslim nefer, beş yıl süreyle muvazzaf asker olarak donanma gemilerinde istihdam edilmek üzere alınmıştır. Aradan sekiz yıl geçtikten sonra 1845 yılında ise 142 Hıristiyan nefer, bahriye askeri olarak alınmıştır.¹²

1846 yılında Kur'a Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden bir yıl sonra 834 gayrimüslim muvazzaf nefer, 1851 senesinde ise yaklaşık 600 Hıristiyan'ın çekilecek kur'a ile bahriye askeri olarak alımı söz konusu olmuştur. Bu tarihe kadar askere sevk edilecek Hıristiyanlar patriklerin genel sorumluluğu altında *tertîp usulüyle* tespit edilmekteydi. Aynı yıl başlatılan başka bir uygulamayla Hıristiyanların askerlikleri süresince donanma yerine Tersâne-i Âmire'deki esnaf taburlarında istihdam edilmelerine karar verildi.¹³ Tersâne-i Âmire dâhilindeki riştehane¹⁴, dikimhane,¹⁵

¹¹ Ali İhsan Gencer, *a.g.e.*, s. 251-161. Devlet memuru olarak görev yapan gayrimüslimlerin kutsal ve dini günlerinde ayin icra etmeleri için başta pazar günleri olmak üzere yortu günlerinde hususi izin verilmekteydi. Ermeni efradından olup da ayinlere katılmak üzere Pazar ve yortu günleri izne gönderilecek efradın isim listeleri deftere kaydedilirdi. bkz. *Deniz Tarihi Arşivi (DTA)*, Evrak Bölümü, 310 numaralı Evrak kayıt Defteri, s. 114. 25 Eylül 1910 tarihli kayıt.

¹² Ufuk Gülsoy, *Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni*, Simurg Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 29-31, 39.

¹³ Gülsoy, *a.g.e.*, s. 50.

¹⁴ Riştehanede çalışan gayrimüslim neferlere ilişkin bkz. *DTA*, MB.d. 5/54. (13 Kasım 1846); *DTA*, MB.d. 35/231. (2 Mayıs 1855). Rum milletinden olup da adi suçlar nedeniyle hapis cezasına çarptırılanlar Patrikhane'nin vereceği cezaya tabi idiler. Bu suçlular cezalarını Riştehaneye

dökümhane¹⁶ ve demirhane gibi yerlerde gayrimüslim askerler de istihdam edilmeye başlandı. Riştehane, aynı zamanda Rum milletinden olup da hapis cezası alanların cezalarını çekmek üzere gönderildikleri bir birim olma özelliğine sahipti. Donanma gemilerinde¹⁷, İdare-i Mahsusa, Şirket-i Hayriye, Haliç Vapurlar Şirketi ile bunların acentelerinde istihdam edilen Ermeniler de bulunmaktaydı.

Tanzimat ve İslahat fermanlarıyla eşitlik ilkesi gereği gayrimüslimlerin de zorunlu askerliğe tâbi tutulması kuralı getirilmesiyle bunların çoğunun bilfiil askerlik yapmak yerine *bedel-i nakdi* uygulamasına başvurdukları görülmüştür. Askere alınanlar ise kara ve deniz ordusunda geri hizmetlerde istihdam edilmişlerdir. Önceleri muvazzaf ve daha sonra zorunlu askerlik görevi sebebiyle tersane ve donanmada görev yapan gayrimüslimlerin haricinde, mesleği ve uzmanlığı gereği bahriye teşkilatının çeşitli birimlerinde istihdam edilen subay yahut memur statüsündeki gayrimüslimler bu makalenin esas konusunu teşkil etmektedir.¹⁸ 1859 İslahat Fermanı'nın ardından diğer nezaretlerde olduğu gibi bahriyede de gayrimüslimlerin istihdamında artış olmuştur. Bunların tespiti için bahriye salnameleri ile Bahriye Nezareti'nin Yoklama Kalemi defterleri içerisinde bulunan zâbitan künye defterleri ve sicill-i ahvâl evrakı incelenmiştir. Bu resmî kaynaklar üzerinde yapılan incelemeden çıkan sonuçlara bakıldığında Bahriye Nezareti'nin merkez teşkilatında istihdam edilen Osmanlı tebaası gayrimüslim sayısının en fazla olduğu birimin Kasımpaşa Bahriye Hastanesi olduğu görülmektedir.¹⁹ Burada tabip, eczacı ve cerrah sınıfında, az sayıda da dış hekim kadrosunda Rum, Ermeni ve Yahudi milletinden gayrimüslimler istihdam edilmiştir. Bunlar münavebe suretiyle bazen gemilere ve taşradaki bahriyeye bağlı birimlere de gönderilmişlerdir. Ayrıca Bahriye Nezareti'nin Tercüme Kalemi'nde ve Bahriye Mektebi'nde görev yapanlarına da rastlanmakta olup meslek gruplarına göre isimleri tespit edilebilenler hakkında aşağıda malumat verilecektir.

---

gönderilip orada hapis cezası sürelerini çalışarak geçirmektedirler. Bkz. *DTA*, MB. d. 65/47. (11 Şubat 1865).

¹⁵ 1838 yılında Tersane-i Âmire dikimhanesinde muvazzaf bahriye askeri olarak istihdam edilen Ankaralı Karabet adlı zimmî, Padişah'ın doğum günü (velâdet-i hümayun) dolayısıyla yapılan kutlamalar sırasında, Beşiktaş sahil sarayı hümayunu önünde sallardan fişek atarken sağ gözüne fişek isabet etmiş ve iş göremediği için emsali gibi maaş tahsisıyla emekli edilmişti. Bkz. *DTA*, MKT. 1A/419. 16 Ocak 1838.

¹⁶ 1846 yılında dökümhanede bir Ermeni, döküm ustası unvanıyla çalışıyordu. Bkz. *DTA*, MB.d. 4/56. 13 Temmuz 1846.

¹⁷ Sakız adasında görevli *Feth-i Bülent* briki Çeşme limanında demirliyen brik mürettebatından Sirozlu Vartan veled Bogos adlı nefer İslâm'la şereflenerek sünnet edilmişti. Bkz. *DTA*, MB.d. 38/30. (23 Ekim 1855).

¹⁸ Tersâne-i Âmire fabrikalarında dökümcü, kunduracı, terzi, tuğlacı, dalgıç gibi çeşitli uzmanlık alanında çalışan gayrimüslim Osmanlı tebaası efrat bu makaleye dâhil edilmemiştir. Bunlara ilişkin 1896 yılında hazırlanan toplu bir liste için bkz. *BOA*, Y.MTV. 143/54. Lef 3.

¹⁹ 1896 yılı Bahriye Nezareti istatistiğine göre de bahriyede gayrimüslim tebaanın en fazla istihdam edildiği sahanın sağlık alanında olduğunu göstermektedir. Bkz. Komatsu, a.g.m., s. 21.

1. Tabipler

XIX. yüzyıl Osmanlı bahriyesinde görev yapan Osmanlı tebaası gayrimüslim tabiplerle ilgili ulaşılabilen ilk kayıtlar 1843 yılına aittir. Buna göre Tersâne-i Âmire Hastanesi'nde görevli Bazoni adlı tabibin yerine Tıbbiye Mektebi muallimlerinden Tabip Herman, Tersâne-i Âmire'deki Rıştehane tabibi Borci'nin yerine ise Tabip Baloyton tayin edilmiştir.²⁰ 1854 yılında Teşrihiye kalyonunda ise tabip olarak Filip Roj adlı bir gayrimüslim bulunmaktaydı.²¹ Aynı yıla ait diğer bir kayıttta kaymakam (yarbay) rütbesindeki bahriye tabibi Banoviç Bey'in miralay rütbesine terfi için başvuruda bulunduğu görülmektedir. Banoviç'in iyi hizmetleri görüldüğü, ehliyet ve liyakat sahibi olduğu, daha evvel devlet tarafından Viyana'ya eğitime gönderildiği bahse konu başvuruya dair yapılan mütalaadan anlaşılmaktadır.²²

Diğer taraftan 1853-1856 Kırım Harbi'nde Gözleve ve Sivastopol hastanelerindeki hastaların tedavisinde gösterdiği gayret sebebiyle Teşrihiye kalyonu tabibi Binbaşı Nikol'a bir kıta Mecidiye Nişanı verilmiştir. Osmanlı tebaası gayrimüslimlere ilave olarak talep olması hâlinde başka ülke vatandaşları da bahriyede istihdam edilmiştir. 30 seneden beri İstanbul'da bulunan İtalyan vatandaşı Doktor Loli Bey bunlardan biridir. Loli Bey askeri rütbe verilmeden ücreti mukabilinde bahriyede istihdam edilenler arasında yer almaktadır.²³

Bahriye Nezareti bünyesinde istihdam edilip de ayrıntılı künyesi tespit edilebilen Osmanlı tebaası gayrimüslim tabipler, bunların eğitim durumları, görev yaptıkları yerler ve bazı hususi durumları duhul sırasına aşağıda ele alınmıştır:

1. Suyan Paşa, İstanbul'da doğdu. Babası, Ermeni milletinden Gabriel'dir. 13 Temmuz 1849'da Tıbbiye Mektebi'nden mezun olduktan bir yıl sonra binbaşı rütbesiyle bahriyeye girdi. Ağustos 1857'de kaymakam (yarbay), Ocak 1872'de miralay oldu. Müfettiş unvanıyla Heyet-i Sıhhiye-i Bahriye azalığı yaptı. 22 Aralık 1892'de uhdesine mirlivalık rütbesi tevcih edildi. 13 Haziran 1897'de emekli oldu.²⁴ 1893 yılında Üçüncü Rütbeden Osmanî Nişanı ile taltif edildi.²⁵

2. Kozma Paşa, Tarabya'da doğdu, Nikola'nın oğludur. 28 Nisan 1856'da Askerî Tıbbiye Mektebi'nden mezun oldu. 1857 yılının Aralık ayında binbaşı rütbesiyle bahriyeye girdi ve Bahriye Merkez Hastanesi cerrahbaşılığına atandı. 13

²⁰ DTA, MKT. 1A/45. (21 Mart 1843). Bu vesikadan anlaşıldığına göre Tabib Bazoni aylık iki bin kuruş maaş alırken yerine atanan Tabib Herman'a aylık bin beş yüz kuruş maaş verilecekti.

²¹ Roj'un kalyondaki iskorpit hastası iki neferi ameliyat ettiği fakat sonrasında neferlerin ayaklarının sakat kalmasına sebebiyet verdiği gerekçesiyle hakkında tahkikat icra edilmiştir. Bkz. DTA, MB.d. 39/4. (6 Ekim 1854).

²² DTA, MB.d. 39/39.

²³ DTA, MB.d. 41/8. (13 Ekim 1856); MB.d. 43/44. (4 Ocak 1857).

²⁴ BOA, İ.TAL. 11/24. 1 Kanun-ı evvel 1308 [22 Aralık 1892]; BOA, Y.MTV. 143/54. Lef 2; *Salnâme-i Bahrî*, Üçüncü DePa, Matbaa-i Bahriye, Sene 1310, s. 28, 70; DTA, Yoklama Defteri (YKL.d), 4014/110; 4015/15; 4023/25.

²⁵ BOA, İ.TAL. 17/9. 10 Mart 1309 [22 Mart 1893]; İ.TAL. 37/29. 10 Teşrin-i sâni 1309 [22 Kasım 1893].

Ocak 1858'de 13 Ocak 1866'da kaymakam, 31 Ocak 1872'de miralay oldu. Müfettiş unvanıyla Sıhhiye Dairesi azalığına atandı. 10 Mayıs 1886'da mirliva rütbesine terfi etti. 11 Ekim 1893'te Bahriye Merkez Hastanesi Baştabibi olarak tayin edildi.²⁶ Rum milletinden olan Kozma Paşa'ya bu görevindeyken 1901 yılının Mart ayında ferik rütbesi tevcih edildi.²⁷ İstanbul'da bulunan Rus askerlerinin Bahriye Merkez Hastanesi'nde tedavileri sırasındaki hizmetlerinden ötürü diğer bazı doktorlarla birlikte Kozma Bey'e de Rusya devleti tarafından 1867 yılında nişan verildi. Ayrıca 1888 yılında üçüncü rütbeden tebdilen bir adet Mecidî Nişanı ile taltif edildi.²⁸

3. İsak Paşa, babasının adı Hayım'dır. 20 Mayıs 1863'te Mekteb-i Tıbbiye'den mezun oldu. 22 Ekim 1866'da sağ kolağası rütbesiyle bahriyeye girdi. Ocak 1868'de binbaşı, Mayıs 1877'de kaymakam, Aralık 1881'de miralay rütbesine terfi etti. 14 Kasım 1885'te İdare-i Mahsusı tabipliğine atandı. Aynı zamanda mirliva rütbesine terfi etti ve Donanma-yı Hümayun Sıhhiye Müfettişliğine tayin edildi. Bu sırada İkinci Rütbeden Osmanî Nişanı, İmtiyaz Nişanı ve Gümüş Madalya ile taltif edildi. Bahriye Merkez Hastanesi'nde de görev yaptı. 1901 yılının Mart ayında ferik rütbesi tevcih edildi. Musevi milletinden olan İsak Paşa'nın aile adı *Molbo*'dur.²⁹ 1888 yılında üçüncü rütbeden tebdilen bir adet Mecidî Nişanı ile taltif edilmişti.³⁰

4. Dimitri Efendi, Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'den mezun oldu. Tabip kaymakam rütbesiyle Haziran 1866'da bahriyeye girdi. Hakkında fazla bilgi bulunmamakla birlikte 1892'de Basra Tersanesi'nde³¹ görev yaptı. Aynı yılın Ağustos ayında orada vefat etti.³²

5. Menteş Bey, Hasköy'de doğdu. Musevi milletinden olup, Markado'nun oğludur. 2 Mart 1867 tarihinde kolağası rütbesiyle Askerî Tıbbiye Mektebi'nden mezun oldu ve bahriyeye girdi. *Hüdavendigâr* ile *Âsâr-ı Tevfik* gemilerinde görev

²⁶ BOA, A.MKT.MHM. 121/80. 23 Rebiülahir 1274 [11 Aralık 1857]; BOA, A.MKT.NZD. 247/6. 29 Rebiülahir 1274 [17 Aralık 1857]; *Salnâme-i Babrî*, Üçüncü Def'a, Sene, 1310, s. 28, 34, 37, 45; *Bahrîye Salnamesi*, Üçüncü Def'a, Matbaa-i Bahriye, Sene 1320, s. 29; DTA, YKL.d, 4014/109; 4015/69; 4023/3; 4025/12.

²⁷ BOA, İ.TAL. 253/94. 3 Temmuz 1317 [16 Temmuz 1901]; BOA, Y.MTV. 143/54. Lef 2.

²⁸ BOA, İ.HR. 224/13113. 28 Ocak 1867; BOA, İ.DH. 1071/84008. 23 Şubat 1303 [6 Mart 1888].

²⁹ BOA, C.BH. 241/11185. 18 Cemaziyelahir 1294 [31 Mayıs 1877]; BOA, İ.TAL. 253/94. 3 Temmuz 1317 [16 Temmuz 1901]; BOA, MB.İ. 89/6. 9 Safer 1299 [31 Aralık 1881]; *Salnâme-i Babrî*, Üçüncü Def'a, Matbaa-i Bahriye, Sene 1310, s. 28; *Bahrîye Salnamesi*, Üçüncü Def'a, Matbaa-i Bahriye, Sene 1320, s. 29; DTA, YKL.d, 4014/115; 4015/20; *Ceride-i Bahrîye*, 21 Temmuz 1308, sayı 83, s. 83; *Ceride-i Bahrîye*, 4 Mayıs 1315, sayı 260, s. 35. Avram Galantî, *Türkler ve Yabudiler*, (Türkçeleştirilmiş Üçüncü Baskı), Gözlem Yayıncılık, İstanbul 1995, s. 147.

³⁰ BOA, İ.DH. 1071/84008. 23 Şubat 1303 [6 Mart 1888].

³¹ Basra Tersanesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Korkmaz, *Basra Körfezi'nde Osmanlı Denizcilik Faaliyetleri (1847-1914)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2018, s. 14-45, 112-139.

³² *Salnâme-i Babrî*, Üçüncü Def'a, Matbaa-i Bahriye, Sene 1310, s. 164; DTA, YKL.d, 4026/1. DTA, ŞUB.d. 331/59. (19 Kasım 1893).

yaptı. Sonra Bahriye Merkez Hastanesine tayin edildi. 7 Ağustos 1873'te Suda Tersanesi Hastanesi'ne, üç yıl sonra ise Tersâne-i Âmir Fabrikalar Müdüriyetine atandı. 6 Ocak 1892'de miralay rütbesine terfi etti. Muayene Komisyonu azalığı yaptı. 16 Mart 1897'de Donanma-yı Hümayun Sertabibi unvanıyla zırhlı *Hamidiye* fırkateynine, 2 Aralık 1899'da ise Bahriye Merkez Hastanesi'ne tayin edildi.³³

6. Alya Bey, İstanbul'da doğdu. Babasının adı İsak'tır. 7 Ocak 1869 tarihinde Askerî Tıbbiye Mektebi'nden mezun oldu. Sağ kolağası rütbesiyle bahriyeye girdi. *Hanya, Edirne, Nasrilağaç, Fetihye, İclaliye* ve *Muin-i Zafer* adlı gemilerde tabip olarak görev yaptı. 22 Nisan 1878'de Bahriye Merkez Hastanesi'ne atandı. Bir süre sonra tekrar donanma gemilerine tayin edildi. Ekim 1888'de tekrar Bahriye Merkez Hastanesi'nde görevlendirildi. 14 Ağustos 1896'da miralay rütbesine terfi etti. 25 Şubat 1899'da Kasımpaşa'daki bahriye kışlasına atandı.³⁴

7. Manul Bey, Rum milletinden Kostı'nın oğlu olup 1844 yılında doğdu. 8 Şubat 1869'da Askerî Tıbbiye Mektebinden mezun oldu. Kasım 1869'da sağ kolağası rütbesiyle bahriyeye girdi. İlk olarak Suda Tersanesi Hastanesi'ne, Aralık 1875'te zırhlı *Mahmudiye*'ye, 6 ay sonra ise *Fetihye* gemisine atandı. Mayıs 1880'de Bahriye Merkez Hastanesi'ne, Kasım 1885'te *İzzettin* vapuruna, 11 Ocak 1886'da Bahriye Merkez Hastanesi'ne, Eylül 1887'de *İstanbul*, Mart 1888'de *Sultanîye* vapurlarına tayin edildi. Ağustos 1900'de miralay rütbesine terfi etti. 11 Aralık 1909'da emekli oldu. Memuriyeti sırasında Tahlisiye Madalyası ile Dördüncü Derece Mecidi ve Üçüncü Derece Mecidi nişanları aldı.³⁵

8. Güllab Kırkor Bey, Ermeni milletinden Mıgırdıç'ın oğludur. 15 Ocak 1869'da Mekteb-i Tıbbiye'den mezun oldu. Sağ kolağası rütbesiyle bahriyeye girdi. Basra Tersanesi Hastanesi'ne³⁶, ardından Kasım 1875'te *Hüdavendigar*, bir yıl sonra *Selimiye* adlı gemilere tayin edildi. 15 Şubat 1879'da kaymakam rütbesine terfi etti ve Basra Tersanesi Hastanesi'ne sertabib olarak atandı. 10 Mayıs 1880'de Bahriye Merkez Hastanesi'ne döndü. İki yıl sonra sırasıyla; *Osmaniye, Muin-i Zafer, Necm-i*

³³ BOA, İ.DH. 1258/98753. 25 Kanun-ı evvel 1307 [6 Ocak 1892]; DTA, YKL.d, 4014/117, 4023/4. *Salnâme-i Babrî*, Üçüncü Def'a, Matbaa-i Bahriye, Sene 1310, s. 70; Avram Galanti, Menteş Bey'in aile adının *Galimidi* ve son rütbesinin tümamiral olduğunu yazmaktadır. Bkz. Galanti, a.g.e., s. 147. Süleyman Nutki Bey de hatıralarında Menteş Bey ile bir ara aynı gemide görev yaptıklarından bahsetmektedir. Akdeniz Adaları tarafında buldukları sırasında Fransızca bilmesinden dolayı Menteş Bey'in bir Fransız gemisi süvarisiyle irtibat kurmak amacıyla görevlendirildiğini yazmaktadır. Bkz. *Süleyman Nutki Bey'in Hatıraları*, (Haz. Nurcan Bal), İstanbul Deniz İkmal Grup Komutanlığı Basımevi, İstanbul 2003, s. 39. Menteş Bey'in oğlu İzidor Kalimidi, Mekteb-i Sultanî mezunu olup Hariciye Nezareti'nde tercüman olarak istihdam edilen memurlar arasında yer almaktaydı. Bkz. BOA, BEO. 552/41331; BOA, DH.SAİD.d. 75/141; BOA, İ.HUS. 33/55.

³⁴ DTA, YKL.d, 4014/118.

³⁵ BOA, Y.MTV. 143/54. Lef 2; *Salnâme-i Babrî*, Üçüncü Def'a, Matbaa-i Bahriye, Sene 1310, s. 73; DTA, YKL.d, 4014/122; 4015/25; 4273/1.

³⁶ Basra Tersanesi bünyesinde yer alan hastaneye ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Korkmaz, a.g.t., s. 137-140.

Şevket, *Selimiye* ve *Mahmudiye* gemilerinde tabip olarak vazife yaptı. 16 Şubat 1886'da Bahriye Merkez Hastanesi'ne tayin edildi. 28 Şubat 1887'de kaymakam rütbesine terfi etti. Kasım 1895'te Suda Tersanesi'ne tayin edilmişse de gitmek istemediğinden Kasımpaşa'daki bahriye kışlasına atandı. 18 Ağustos 1896'da Cezayir-i Bahri Sefid Komodorluğu tabipliğinde görevlendirildi. Miralay rütbesindeyken 12 Ekim 1896'da emekli oldu.³⁷ 1894 yılında Dördüncü Rütbeden Mecidi Nişanı ile taltif edilmişti.³⁸

9. Ohannes Bey, Beyoğlu'nda doğdu. Ermeni milletinden Asadur'un oğludur. 8 Şubat 1869'da Mekteb-i Tıbbiye-i Askeri'yeden mezun oldu. 27 Şubat 1870'te sağ kolağası rütbesiyle bahriyeye girdi. *Fethiye* ve *Necm-i Şevket* gemilerinde görev yaptı. Mart 1875'te Bahriye Merkez Hastanesi'ne, Ekim 1876'da Suda Tersanesi Hastanesi'ne atandı. 1878 yılının Mayıs ayında tekrar Bahriye Merkez Hastanesi'ne tayin edildi. İki yıl sonra, önce *Mahmudiye*, ardından *Mansure* adlı gemilere atandı. Ağustos 1886'da Sakız Komodorluğu tabipliğinde görevlendirildi. 18 Mart 1889'da *Orhaniye* gemisine, ardından *Osmaniye* ve *Selimiye* gemilerine atandı. Eylül 1892'de Suda Tersanesi Hastanesi'ne, 19 Ekim 1893'te ise *Mubbir-i Sürur* gemisine tayin edildi. 4 Ağustos 1896'da kaymakam rütbesindeyken emekli oldu.³⁹ Yıldız Sarayı Başkitâbet Dairesi'nden Tahsin Paşa imzasıyla Bahriye Nezareti'ne gönderilen 26 Ağustos 1897 tarihli bir tezkerede, mütekeid tabip Ohannes Bey'in o günlerde "*Ermenilere istiklal verilmelidir*" yolunda bir takım ifadelerde bulunduğu dair haber alındığı bildirilerek kendisiyle ilgili mufassal malumat talep edildiği görülmektedir.⁴⁰

10. İlyas Paşa, Avram'ın oğludur. Tıbbiye Mektebi'nden mezun oldu. 1867 yılında bahriyede göreve başladı. Bir ara tahsil için Avrupa'ya gittiğinden 13 Ekim 1868'de kaydı silindiyse de dönüşünde Bahriye Merkez Hastanesi'ne atandı. 1884 yılında kaimmakam rütbesine terfi etti. 1896 yılında aynı rütbe ile Bahriye Merkez Hastanesi'nde görevine devam ediyordu. Daha sonra Mabeyn-i Hümayun tabibi olarak tayin edildi. Ferik rütbesine kadar yükseldi.⁴¹ 1897 Osmanlı-Yunan Harbi sırasında fevkalade hizmeti görüldüğünden Birinci Rütbeden Osmanî Nişanı ile taltif edildi.⁴² 1909 yılında meselenin ne olduğu anlaşılacakla beraber

³⁷ BOA, İ.TAL. 45/30. 16 Şubat 1309 [28 Şubat 1894]; BOA, Y.MTV. 143/54. Lef 2; *Salnâme-i Bahri*, Üçüncü Def'a, Matbaa-i Bahriye, Sene 1310, s. 72; DTA, YKL.d, 4014/119; 4015/22; 4023/27; 4016/13.

³⁸ BOA, İ.TAL. 49/33. 5 Nisan 1310 [17 Nisan 1894].

³⁹ BOA, Y.MTV. 143/54. Lef 2; *Salnâme-i Bahri*, Üçüncü Def'a, Matbaa-i Bahriye, Sene 1310, s. 72; DTA, YKL.d, 4014/119; 4015/23; 4023/28; DTA, ŞUB.d. 419/62. 15 Ocak 1898.

⁴⁰ DTA, Umumi Evrak, 4017/98. Yıldız Sarayı Başkitâbet Dairesi'nin 26 Ağustos 1897 tarihli tezkeresi.

⁴¹ BOA, Y.MTV. 143/54. Lef 2; *Salnâme-i Bahri*, Üçüncü Def'a, Matbaa-i Bahriye, Sene 1310, s. 27; *Bahriye Salnamesi*, Üçüncü Def'a, Matbaa-i Bahriye, Sene 1320, s. 29; DTA, YKL.d, 4014/126; 4023/1; 4015/29.

⁴² "*İânât-ı hayriyye hususunda fevkalâade ibrâz-ı mesâi etmiş olduğundan tebdilen Birinci Rütbeden nişân-ı Zîşân-ı Osmanî ile taltîfî...*" bkz. BOA, İ.TAL. 115/69. 5 Temmuz 1313 [17 Temmuz 1897].

mağduriyete uğradığı gerekçesiyle açtığı dava Divan-ı Harp'te görülmüştür. 30 Aralık 1909 tarihinde kendi isteğiyle emekli olmuştur.⁴³ 1912 yılında Londra'da bulunup bulunmadığının Haricine Nezareti tarafından sefarete sorulduğu ve Londra'da bulunmadığı cevabının verildiği görülmektedir.⁴⁴ Musevi milletinden olan İlyas Paşa göz hastalıkları doktoru olup, aile adı *Koben'dir*.⁴⁵ 1882 yılında Üçüncü Rütbeden Mecidi Nişanı ile taltif edilmişti.⁴⁶

11. Ancelo Bey, Haydarpaşa'da doğdu. Musevi milletinden Bohor'un oğludur. 4 Aralık 1886'da Askerî Tıbbiye Mektebi'nden mezun oldu. Aynı ayın sonlarında yüzbaşı rütbesiyle Bahriye Merkez Hastanesi'ne atandı. 1887 senesinde ihtisas için Paris'e gönderildi. 11 Eylül 1890'da Paris'ten geldi ve Bahriye Merkez Hastanesi'nde çalışmaya başladı. Bu sırada plan ve projesi kendisi tarafından yapılan bir etüv makinesi Tersâne-i Âmire fabrikalarında imal edildi. Bu başarısından dolayı rütbesinin bir derece terfi ettirilmesine dair irade-i seniyye sadır oldu. 1894 yılının Ağustos ayında Tersâne-i Âmire Fabrikalar Müdüriyeti'ne tabip olarak atandı. Mart 1895'te binbaşı rütbesine terfi etti. 1896 yılının Ağustos ayında Girit Adası Suda Hastanesi operatörlüğe tayin edildi. Bir ay sonra tekrar Bahriye Merkez Hastanesi'ne geldi. 1899 yılı Ağustos ayında Donanma-yı Hümayun Sıhhiye Müfettişi olarak görevlendirildi. 1900 yılının Kasım ayında kaymakam rütbesine terfi etti.⁴⁷ Bahriye Rüşdiye Mektebi muallimlerinden Mülazım-ı Evvel Ömer Sıtkı Efendi ile birlikte hazırladıkları *Âlât-ı Tebbiye ve Usûl-ı Tathiriyye* adlı eser Bahriye Matbaasında basıldı.⁴⁸ Bu çalışmalarından dolayı Padişah tarafından Ömer Sıtkı Efendi bir derece rütbe terfisi, Ancelo Bey de bir kıt'a Sanayi Madalyası ile taltif edildi.⁴⁹

12. Abraham Bey, Ermeni milletinden Nazaret Efendi'nin oğludur. 1859 yılında Eyüp'te doğdu. 23 Haziran 1883'te Askerî Tıbbiye Mektebi'nden mezun oldu. Aynı yıl yüzbaşı rütbesiyle Bahriye Merkez Hastanesi'ne tayin edildi. Bir ara donanma gemilerinde görev yaptı. 16 Temmuz 1890'da ihtisas için üç ay süreyle

⁴³ BOA, İ.BH. 9/2. 9 Temmuz 1325 [22 Temmuz 1909]; BOA, İ.AS. 105/13. Lef 2. 17 Zilhicce 1327 [30 Aralık 1909].

⁴⁴ BOA, HRSFR.3. 673/4. 10.01.1912.

⁴⁵ BOA, Y.MTV. 143/54. Lef 2; Galanti, a.g.e., s. 147.

⁴⁶ BOA, MB.İ. 108/127. 11 Zilhicce 1299 [24 Ekim 1882].

⁴⁷ BOA, BEO. 76/5644. 11 Eylül 1308 [23 Eylül 1892]; BOA, İ.TAL. 275/3; BOA, Y.MTV. 63/80, 143/54. Lef 2; *Salnâme-i Babrî*, Üçüncü DePa, Matbaa-i Bahriye, Sene 1310, s. 87; DTA, YKL.d, 4014/78; 4015/40; 4023/8; 4016/11; DTA, MKT. 6366/200. (11 Ekim 1887).

⁴⁸ DTA, ŞUB.d. 386/126. 26 Temmuz 1893; *Ceride-i Babriye*, Sayı 80, (9 Haziran 1308), s. 58-59.

⁴⁹ BOA, Y.MTV. 4025/8. (29 Eylül 1893). Musevi milletinden olan Ancelo Bey'in aile adı *Akşoti'dir*. Ancelo Bey'in babası Bohor Bey de doktor olup Gümüştüğü Hastanesi'nin başhekimliği görevinde bulunmuştu. Ancelo Bey'in kardeşi Pepo Akşiyote (1879-1916) de doktordur. Aynı zamanda Türkiye'de nöroloji bilim dalının ve 1914 yılında İstanbul'da kurulan İstanbul Musevi Etibba Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer almaktadır. Bkz. Rifat N. Bali, *Toplu Makaleler I: Tarihî Ufak Bir Dipnotu: Azınlıklar*, "İstanbul Musevi Etibba Cemiyeti Nizamnamesi: Osmanlı Tıp Dernekleri Tarihçesine Katkı", Libra Yayınları, İstanbul 2013, s. 20.

Paris'e gönderildi. Döndükten sonra 8 Nisan 1893'te Bahriye Merkez Hastanesi'ne atandı. 1895'te binbaşı rütbesine terfi etti. Aynı yıl operatör olarak zırhlı *Mesudiye* gemisine atandı. İki yıl sonra Bahriye Merkez Hastanesi'ne döndü. 1900 yılının Ağustos ayında kaymakam, 23 Temmuz 1908'de ise miralay rütbelerine terfi etti. 1909 yılının Ekim ayında Bahriye Merkez Hastanesi operatörlüğü görevine getirildi. 13 Ekim 1910'da Fransız donanmasındaki sağlık hizmetlerini incelemek maksadıyla üç ay süreyle Tolon'a gönderildi. Döndükten sonra Bahriye Muayene-i Tıbbiye Komisyonu Başkanlığına, 28 Ocak 1913'te ise Bahriye Sıhhiye Dairesi İkinci Şube Müdürlüğüne atandı. Bir ara Mabeyn-i Hümayun tabibi olarak görev yaptı. Memuriyeti sırasında Dördüncü Osmanî, Dördüncü Mecidi ve Gümüş Liyakat Madalyası ile taltif edildi. 31 Ocak 1914'te emekli oldu.⁵⁰

13. Rupen Bey, Eyüp'te doğdu. Ermeni milletinden Mıgırdıç'ın oğludur. 1883 yılının Mart ayında Askerî Tıbbiye Mektebi'nden mezun oldu. Nizamiye 2. Ordu Kumandanlığı tabipliğine atandı. Mart 1887'de sol kolağası rütbesiyle bahriyeye girdi. Aynı yılın sonlarında *Mansure* korvetine, üç yıl sonra da Suda Tersanesi Hastanesi'ne tayin edildi. 1893 yılının Nisan ayında Bahriye Merkez Hastanesi'nde görevlendirildi. Bir yıl sonra *İzmir* vapuruna, bir süre sonra da *Fethiye* vapuruna atandı. 1895'te tekrar Bahriye Merkez Hastanesi'ne tayin edildi. Görevle bir yere gönderildiğinde özür göstererek gitmemekte olduğu, verilen emirleri yerine getirmediği gerekçesiyle hakkında tutanak tutulması üzerine 22 Kasım 1896'da bahriyeden kaydı silindi. Daha sonra irade-i seniyye ile tekrar kaydı açıldı. 1909 yılının Eylül ayında binbaşı rütbesine terfi etti.⁵¹

14. Yasef Gabay, bahriye tabip sol kolağası rütbesinde olarak Japonya'ya giden Ertuğrul firkateyninde görevliydi. Firkateynin dönüş yolculuğu sırasında (18 Eylül 1890) yaşanan elim deniz kazasından kurtulamayarak vefat etti.⁵²

15. Menahem Bey, İstanbul'da doğdu. Musevî milletinden Avram'ın oğludur. 28 Mart 1890 tarihinde Askerî Tıbbiye Mektebi'nden mezun oldu. Yüzbaşı rütbesiyle Bahriye Merkez Hastanesi'ne atandı. Bir yıl sonra *Âsâr-ı Şevket* ve ardından *İzzettin* adlı gemilerde görev yaptı. 13 Haziran 1893'te tahsil için Almanya'ya gönderildi. 13 Nisan 1896'da İstanbul'a döndü ve Bahriye Merkez Hastanesi'ne atandı. Eylül 1897'de binbaşı, Ağustos 1900'de ise kaymakam rütbelerine terfi etti.⁵³ Almanya'da cilt hastalıkları konusunda yapılan bir tıp müsabakasında ortaya koyduğu çalışmada birinci oldu. Kendisine 900 Mark para ödülü verildi. Bu başarısı sebebiyle Sultan II. Abdülhamid tarafından da Dördüncü

⁵⁰ BOA. Y.MTV. 143/54. Lef 2; *Salnâme-i Babrî*, Üçüncü Defa, Matbaa-i Bahriye, Sene 1310, s. 27; DTA, MBN 1267; DTA, YKL.d, 4014/74; 4015/36; 4023/4; 4033/4.

⁵¹ BOA. Y.MTV. 143/54. Lef 2; DTA, YKL.d, 4016/11; 4014/80; 4023/1; 4015/42; 4273/11; DTA, ŞUB.d. 400/5. (7 Mayıs 1896); DTA, ŞUB.d. 405/14. (4 Aralık 1896); *Salnâme-i Babrî*, Üçüncü Defa, Matbaa-i Bahriye, Sene 1310, s. 102.

⁵² Süleyman Nutki, *Ertuğrul Firkateyni Faciası*, Matbaa-i Bahriye, 1327, s. 19; Galanti, *a.g.e.*, s. 147.

⁵³ BOA. Y.MTV. 143/54. Lef 2; *Salnâme-i Babrî*, Üçüncü Defa, Matbaa-i Bahriye, Sene 1310, s. 119; DTA, YKL.d, 4014/95; 4015/57; 4023/9.

Rütbeden Mecidi Nişanı'yla taltif edildi.⁵⁴ Menahem Bey, 1919 yılında kurulan Emraz-ı Cildiye ve Efrenciye Cemiyeti'nin başkanlığı görevini de yapmıştır.⁵⁵

16. Viktor Bey, tabip kolağası rütbesindeyken vefat eden Musevi milletinden Behur'un oğludur. 1865 senesinde Trablusgarp'ta doğdu. Bazı kaynaklarda Hasköylü olduğu yazılıdır. İlk tahsilini Kamanto Mektebi'nde yaptı. 1879'da Kuleli Askerî İdadisi'ne kaydoldu. Ardından Askerî Mekteb-i Tıbbiye İdadisi'nde iki sene eğitim gördü. Oradan Askerî Tıbbiye Mektebi'ne kayıt yaptırdı ve burada 6 yıl eğitim aldı. 17 Ekim 1887'de tabip yüzbaşı rütbesiyle mezun oldu. 15 Kasım 1887'de Haydarpaşa Hastanesi'ne, 1889'da ise Türkiye-Rusya sınırındaki 4. Ordu 22. Süvari Alayı'na tayin edildi. Burada iki yıl görev yaptıktan sonra 25 Nisan 1892'de kol-ı sâni rütbesiyle bahriyeye girdi ve Bahriye Merkez Hastanesi'ne atandı. Bir ara İstanbul'dan Hicaz'a hacıları götürmekle görevli İdare-i Mahsusa vapurlarından birinde vazife yaptı. Eylül 1903'te binbaşı, Temmuz 1908'de kaymakam, Ağustos 1915'te kalyon tabibi rütbelerine terfi etti. 1911 yılında *Barbaros* zırhlı gemisinde görev yaptı. İtalyan Harbi ile Balkan Harbi sırasında bu gemide Donanma-yı Hümayun sıhhiye müfettişi olarak vazifeliydi. 12 Kasım 1913'te eğitim için 6 ay süreyle Paris'e gönderildi. İç hastalıkları ve çocuk hastalıkları alanında ihtisas yaptı. 1914 yılının Ocak ayında Sıhhiye 2. Şube Müdürü, 23 Mart 1914'te ise Muayene-i Tıbbiye Şube Müdürü olarak atandı. Memuriyeti sırasında çeşitli tarihlerde Üçüncü Osmanî, Dördüncü Mecidi, Kırmızı Şeritli Harp Madalyası (Ekim 1915) ve Gümüş Liyakat Madalyası aldı. 1893 yılında evlenen Viktor, iyi derecede Fransızca ve Musevilerin Osmanlı Devleti'nde konuştukları İspanyolca'yı da biliyordu.⁵⁶

17. Yani Efendi, Manastır'da doğdu. Rum milletinden Dimitri'nin oğludur. Mektebi Tıbbiye-i Mülkiyeden mezun oldu. 6 Temmuz 1893'te yüzbaşı rütbesiyle Bahriye Merkez Hastanesi'ne atandı. İki hafta sonra Basra Tersanesi Hastanesi ikinci tabipliğine tayin edildi. 15 Ağustos 1896'da tekrar Bahriye Merkez Hastanesi'ne, bir yıl sonra Bahr-i Sefid Kumandanlığı emrine verildi. Oradan Kızıldeniz'deki *İskender* korvetine tayin edildi (Temmuz 1898). İki yıl sonra Bahriye Merkez Hastanesi'ne geldi. 1901 senesinde *Mukaddeme-i Şeref* korvetinde görevlendirildi. Aralık 1902'de kol-ı evvel rütbesine terfi etti.⁵⁷

18. Kostaki Efendi, Arapolis Kostaki'nin oğludur. 1878 yılında Samatya'da doğdu. 1900 yılının Ağustos ayında Askerî Tıbbiye Mektebi'nden mezun oldu.

⁵⁴ DTA, ŞUB.d. 402/194. (25 Şubat 1897); DTA, ŞUB.d. 402/144. (25 Şubat 1897). Avram Galanti, Musevi milletinden olan Menahem Bey'in cilt hastalıkları uzmanı, son rütbesinin albay, aile adının ise *Hodara* olduğunu yazmaktadır. Bkz. Galanti, *a.g.e.*, s. 147.

⁵⁵ Rifat Bali, *a.g.m.*, s. 21.

⁵⁶ BOA. Y.MTV. 143/54. Lef 2; DTA, BH.SAİD. 18951/7; DTA, YKL.d., 4014/19; 4015/5; 4023/16; 4036/9; 4126/12; *Bahriye Salnamesi*, Üçüncü Defa, Matbaa-i Bahriye, Sene 1320, s. 97; *Bahriye Salnamesi*, 18. Tertip, Matbaa-i Bahriye, sene 1328, s. 242. Viktor Bey'in aile adının *Galimidi* olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. Galanti, *a.g.e.*, s. 147.

⁵⁷ BOA. Y.MTV. 143/54. Lef 2; DTA, YKL.d., 4014/24; 4015/15; 4023/18.

Yüzbaşı rütbesiyle önce Gülhane Hastanesi'ne, ardından 2. Orduya bağlı Cisir Mustafa Paşa Hastanesi'ne tayin edildi. Kasım 1901'de bahriyeye girdi ve Bahriye Merkez Hastanesi'ne atandı. Bir ara çeşitli gemilerde görev yaptı. 1908 yılının Ocak ayında eğitim için gönderildiği Paris'ten Kasım 1910'da döndü. Bahriye Merkez Hastanesi'ndeki görevine devam etti. 21 Haziran 1911'de Bahriye Fişekhanesi'ne atandı. 16 Haziran 1912'de bahriyedeki görevinden istifa etti.⁵⁸

Yukarıda künye bilgileri tespit edilebilen 18 tabibin çoğu İstanbul doğumlu olup, tamamı tıp eğitimlerini İstanbul'daki Mülkiye Tıp Mektebi veya Askerî Tıp Mektebi'nde almışlardır. Bunlardan beşi mesleğe başladıktan sonra ihtisas için devlet tarafından Avrupa'ya gönderilmişlerdir. Fransa, Almanya ve Avusturya (Viyana) gönderilen ülkeler arasındadır. Aşağıda açıklanacak olan diğer mesleklerde görülmemekle birlikte tabipler arasında üç kişi (Suyan Paşa, Kozma Paşa ve İsak Paşa) paşa unvanını almaya hak kazanmışlar ve Bahriye Merkez Hastanesi Başhekimliği de dâhil olmak üzere uzun yıllar bahriyenin sağlık ile ilgili birimlerinde idareci mevkiinde vazife yapmışlardır.

2. Eczacılar

Bahriyeye duhul sırasına göre bir liste oluşturulduğunda gayrimüslim eczacılarla ilgili ulaşılabilen ilk kayıtlar 1854 yılına aittir. *Peyke-i Meserret* kalyonunda görevli eczacı Agop'un yerine yeni bir ismin tayin edilmesinin talep edilmesi üzerine Tıbbiye Mektebi tarafından 400 kuruş maaşla daha evvel Tersâne-i Âmire'de vazife yaparken açığa alınan eczacı Yorgi tayin edilmiştir.⁵⁹ 1858 yılında iki gayrimüslim eczacı sağ kolağası rütbesine muadil eczacı olarak bahriyede işe başlamış olup bunlardan 1833 doğumlu Beşiktaşlı Nikola oğlu Yanko, 6 Nisan 1858'de Bahriye Merkez Hastanesi'ne tayin edilmiştir. Kasımpaşa Kışla-yı Hümayunu'nda ve Tersâne-i Âmire Sanayi Birinci Taburu'nda görev yapan Yanko, 22 Mayıs 1901'de vefat etmiştir. 1839 doğumlu Tatavlalı Yorgi oğlu Penayot ise 13 Haziran 1858'de Bahriye Merkez Hastanesi'ne tayin edilmiştir.⁶⁰

Yukarıda adı geçen iki isimden sonra 1861'de Cibalili Kosti oğlu Nikola (d.1833-ö.1898), sol kolağası rütbesine muadil eczacı olarak bahriyeye girmiştir. 1861'de Basra Bahriye Hastanesi'ne tayin edilmiş, 2 Temmuz 1878'de Bahriye Merkez Hastanesi'ne atanmıştır. Ağustos 1880'de Suda Tersanesi'ne, aynı yılın Kasım ayında tekrar Bahriye Merkez Hastanesi'ne tayin olan Nikola, 1888 senesinde Zırhlı Osmaniye'ye, 1895'te tekrar Bahriye Merkez Hastanesi'ne atanmıştır. 1863'te Giritli Vasil oğlu Mihail, sol kolağası rütbesine muadil eczacı olarak bahriyeye girmiştir. *Mahmudiye* gemisinde görev yapan Mihail, 6 Haziran 1891'de bahriyedeki görevinden istifa etmiştir.⁶¹

⁵⁸ DTA, YKL.d., 4023/23; 4033/46.

⁵⁹ DTA, MB.d. 28/170. 28 Şevval 1270/16 Mayıs 1854.

⁶⁰ DTA, YKL.d., 4018/2; 4019/53; 4022/1, 128; 4023/81; *Bahriye Salnamesi*, Üçüncü Def'a, Matbaa-i Bahriye, Sene 1320, s. 180.

⁶¹ DTA, YKL.d., 4018/2; 4019/54; 4022/110; 4023/81; 4019/57; 4023/82.

1866'da Hasköylü Alya oğlu Nesim, sol kolağası rütbesine muadil eczacı olarak bahriyeye girmiştir. Basra Bahriye Hastanesi'nde ve Bahriye Merkez Hastanesi'nde görev yapan Nesim, Haziran 1893'te Suda Tersanesi Hastanesi'ne atanmıştır. Bir ara gemilerde görev yapmıştır. 1904 yılında bahriyede göreve devam ettiği görülmektedir. Aynı yıl eczacı olarak göreve başlayan Ortaköylü İstavrakı oğlu Zaharaki (d.1857-ö.1897), önce Bahriye Merkez Hastanesi'nde çalıştı. Ardından zırhlı *Mesudiye* ve zırhlı *Aziziye* gemilerinde görev aldı. 4 Mart 1897'de Bahriye Merkez Hastanesi'ne tayin edildi.⁶²

1867'de Balatlı Tanaş oğlu Kosti (Kostaki), Bahriye Nezareti'nin idaresinde bulunan Ereğli Maden-i Hümayunu'nda eczacı olarak atandı. Nisan 1879'da Bahriye Merkez Hastanesi'ne tayin edildi. Dört yıl sonra tekrar Ereğli Maden-i Hümayununa atandı. Bir ara başta *Selimiye* olmak üzere çeşitli gemilerde görevlendirildi. 26 Ağustos 1911'de emekli oldu. 1870'te ise Samatyalı Nikola oğlu Komyanus sol kolağası rütbesine muadil eczacı olarak bahriyeye girmiştir. Bahriye Merkez Hastanesi'nde çalışmış bu sırada sekte-i dimaiyye hastalığına yakalandığından maluliyeti sebebiyle 21 Eylül 1891'de malulen emekli edilmiştir. Diğer taraftan 1866 yılında Bahriye Merkez Hastanesi'nde müstahdem Eczacı Françisko'nun zaruret içerisinde olduğunu beyan ederek uhdesine kolağalık rütbesi verilmesine ilişkin bir talepte bulunması ve Eczacı Pol Enliyo rütbe terfisi için dilekçe vermeleri bu dönemde rütbesiz eczacıların da görev yaptığını göstermektedir.⁶³

1877 yılında Hasköylü Avram oğlu Bohor (ö. 1889) ile Beşiktaşlı Yorgi oğlu Dimitri⁶⁴ ve bir yıl sonra Beşiktaşlı Yorgi oğlu Yanko, Bahriye Merkez Hastanesi'nde eczacı olarak göreve başlamışlardır. Yanko Efendi, Suda Tersanesi'nde ve zırhlı *Osmaniye*, *Selimiye* ve *Hüdavendigâr* gemilerinde görev yaptı. 6 Eylül 1891'de *Mubbir-i Sürrur* gemisine tayin edildi. Yunan Madalyası ve Mecidi Nişanı aldı. 1910 yılının Ekim ayında kendi isteğiyle emekliye ayrıldı. 1878'de Beşiktaşlı Yani oğlu Nikola ise kolağası rütbesine muadil eczacı olarak bahriyeye girmiş ve *Selimiye* gemisinde görev yapmıştır.⁶⁵

Kayserili Ermeni milletinden Haçadur oğlu Agop 1881 senesinde eczacı sınıfından bahriyeye girdi. 7 Ekim 1890'da kol-ı sani rütbesi aldı. 9 Nisan 1914'te firkateyn eczacısı rütbesindeyken emekli oldu. 14 Ağustos 1915'te tekrar bahriyede istihdamı uygun görüldü.⁶⁶ Aynı yıl, yani 1881 senesinde Fenerli Corci oğlu

⁶² DTA, YKL.d., 4018/20, 53; 4019/60, 134; 4022/6, 112; 4023/83

⁶³ DTA, MB.d. 43/59. 11 Ekim 1866; DTA, YKL.d., 4017/1; 4022/2. 4018/14, 17; 4019/44, 55, 105; 4023/81-82; 4019/52; DTA, ŞUB.d. 284/3. 24 Ağustos 1891.

⁶⁴ Her iki isim de çeşitli gemilerde görev yaptı. Dimitri, Temmuz 1909'da Bahriye Merkez Hastanesi'ne atandı, bir yıl sonra Basra Tersanesi Hastanesi'ne tayin edildi. 1910'da emekli oldu. Bkz. DTA, YKL.d., 4016/11; 4017/2; 4022/3; 4023/82; 4019/129.

⁶⁵ DTA, BN. 568/2419; DTA, YKL.d., 4019/51; 4022/4; 4023/82.

⁶⁶ BOA, Y.MTV. 143/54. Lef 2; *Bahriye Salnamesi*, 18. Tertip, Matbaa-i Bahriye, Sene 1328, s. 248; DTA, YKL.d., 4014/50; 4015/84; 4019/130; 4126/29.

Aleksandır (ö. 1902) ile Ander oğlu Dimitri sol kolağası rütbesine muadil eczacı olarak bahriyeye girdiler.⁶⁷ 1883'te ise Nişan oğlu Zenob (ö. 1892) yüzbaşı rütbesine muadil eczacı rütbesiyle bahriyeye girdi. Nişanca doğumlu olan Zenob Efendi, *Orhaniye* gemisinde görev aldı. 1887'de eczacı olarak bahriyeye giren Nikolayidis ise 1892 yılında Ereğli Maden-i Hümayunu Nezareti bünyesindeki sıhhiye heyetinde görevliydi.⁶⁸

Kumkapılı Nişan oğlu Antuvan (ö. 1898), Boyacıköylü İstavraki oğlu Dimitis (d.1862) Yeniköylü Sava oğlu Nikola (d.1861-ö.1898) ve Çanakkale doğumlu Sötri oğlu Yani 1888 yılında yüzbaşı rütbesine muadil eczacı olarak bahriyeye girdiler. Bahriye Merkez Hastanesi ile çeşitli gemilerde görev yaptılar. Bunlardan Yani Efendi, Mart 1892'de Suda Tersanesine, Mart 1895'te Bahriye Merkez Hastanesi'ne atandı. Ocak 1897'de Cidde Komodorluğu emrindeki *Sinop* korvetine, 1900 yılında Bahriye Merkez Hastanesi'ne tayin edildi. Bir yıl sonra zırhlı *Orhaniye*'ye tayin edildiyse de 23 Ağustos 1901'de vefat etti. Yunan Madalyası ile de taltif edilmişti.⁶⁹

Sonraki yıllarda Üsküdarlı Barto oğlu Begos,⁷⁰ Nikolayidis oğlu Pandeli,⁷¹ Ortaköylü Kostı oğlu Timo Leon (d. 1870),⁷² Beyoğullu Corci oğlu Josef⁷³ ve Fenerli Abdullah Nadir eczacı olarak bahriyede işe başladılar. Mülazım-ı evvel rütbesine muadil eczacı muavini olarak 13 Ekim 1891'de bahriyeye giren Abdullah Nadir, Bahriye Merkez Hastanesi'nde çalıştıktan sonra Ereğli Maden-i Hümayunu'nda görevlendirildi. Burada kendi isteği üzerine 1896 yılında Müslüman oldu ve Abdullah Nadir adını aldı.⁷⁴

1892 senesinde Çanakkaleli Soji oğlu Neyam,⁷⁵ Kuzguncuklu Marikli oğlu Timo Leon⁷⁶ ile Sinoplu İstavri oğlu Yanko (d. 1870) bahriyede eczacı olarak

⁶⁷ DTA, YKL.d., 4018/17; 4019/58-59; 4022/111; 4023/83.

⁶⁸ *Salnâme-i Bahriye*, Üçüncü Defa, Matbaa-i Bahriye, Sene 1310, s. 61; DTA, ŞUB.d. 295/1; DTA, YKL.d., 4018/52; 4019/131.

⁶⁹ DTA, YKL.d., 4018/54-55, 83, 92; 4019/135, 137-138; 4022/7, 113, 116; 4023/84, 86.

⁷⁰ Çeşitli gemilerde çalıştıktan sonra Basra'ya tayin edildiyse de gitmek istemediğinden 4 Ocak 1896'da bahriyeden kaydı silindi. Bkz. DTA, YKL.d., 4018/85; 4019/118; 4023/85.

⁷¹ İstanbul'da doğumlu olup 1889'da bahriyeye girdi. Aralık 1913'te emekli oldu. Bkz. DTA, YKL.d., 4017/9; 4022/8; 4023/86; 4018/19; 4019/119; *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, Matbaa-i Âmire, Sene 1316, s. 735.

⁷² Bahriye Merkez Hastanesi'nde tımarcı iken girdiği imtihanda başarılı olarak yüzbaşı rütbesine muadil eczacı olarak 13 Eylül 1890'da bahriyeye kaydı yapıldı. Basra'da da görev yaptı. Bkz. DTA, YKL.d., 4018/65; 4023/85.

⁷³ 13 Temmuz 1891'de bahriyeye girdi. 26 Ekim 1899'da yüzbaşı rütbesine terfi etti. Bkz. *Bahriye Salnamesi*, Üçüncü Defa, Matbaa-i Bahriye, Sene 1320, s. 112; DTA, YKL.d., 4014/ 58; 4015/92, 4018/88; 4023/68.

⁷⁴ DTA, YKL.d., 4018/87; 4022/11; 4023/86.

⁷⁵ 13 Mart 1892'de yüzbaşı rütbesine muadil eczacı olarak bahriyeye girdi. *Avnillah* adlı gemide ve Suda Tersanesi'nde çalıştı. Bkz. DTA, YKL.d., 4018/58.

⁷⁶ Eczacı tımar hademesiyken girdiği imtihanda başarılı olarak mülazım-ı evvel rütbesine muadil eczacı olarak 13 Eylül 1892'de bahriyeye kaydı yapıldı. Basra Tersanesi Hastanesi'nde de görev yaptı. Bkz. DTA, YKL.d., 4018/90 ;4022/13; 4023/85.

göreve başladılar. Yanko, 20 Şubat 1896'da Basra Tersanesi Hastanesine tayin edildiyse de bu görevine gitmek istemedi ve Bahriye Merkez Hastanesinde çalışmaya devam etti. *Aziziye* fırkateyninde görevliken vazifesinde gösterdiği lakaytlık sebebiyle 30 Nisan 1900'da bahriyeden kaydı silindi.⁷⁷ Burada dikkat çeken bir diğer husus Basra'ya tayin edilmesine rağmen gitmemek üzere yaptığı itirazın kabul edilmesidir.

1900'lü yıllarda bahriyede gayrimüslim eczacı istihdamında nispeten bir azalma olmuştur. 1900 yılında Penalede oğlu Poton⁷⁸, 1901'de Eyüplü Serop oğlu Peravend⁷⁹ ile İstanbullu Neyakodelaporet oğlu Antuvan bahriyeye eczacı olarak girdiler. Antuvan, bir süre sonra aile fertlerinin çokluğu sebebiyle maişet sıkıntısı çektiğini mazeret göstererek 26 Mart 1901'de görevinden istifa etti.⁸⁰ 1907'de Kala-i Sultaniyeli Dimitri oğlu Nikola (d. 1883),⁸¹ 1908'de ise Rumelihisarlı Bedros oğlu Frangül (d. 1882), bahriyede eczacı olarak göreve başlayan isimlerdir. Frangül, kayıkçı Hacı Bedros'un oğlu olup Galata Ermeni Mektebi'nden mezun oldu. Tımarcı hademesiyken girdiği imtihanında başarı göstererek eczacı muavini olarak Şubat 1908'de bahriyeye girdi. Bahriye Merkez Hastanesi'nde ve çeşitli gemilerde görev yaptı. 13 Nisan 1912'de *Hamidiye* kruvazörüne tayin edildi. Balkan Harbi sırasında bu gemideydi. 25 Nisan 1914'te Bahriye Merkez Hastanesi'ne atandı. 19 Aralık 1915'te *Reşitpaşa* hastane vapurunda görevlendirildi. 30 Mayıs 1916'da Bahriye Merkez Hastanesi'ne tayin edildi. Ocak 1918'de Kefken Bahriye Bataryası'na, 18 Mayıs 1918'de tekrar Bahriye Merkez Hastanesi'ne tayin edildi. Kasım 1918'de *Zubaf* gambotuna atandı. 26 Kasım 1918'de Efrad-ı Cedide Mektebi'nde görevlendirildi. Balkan Harbi'nde *Hamidiye* kruvazöründeki görevinden dolayı 11 Eylül 1913'te Altın İftihar Madalyası'yla ve Hamidiye Kruvazörü Madalyası'yla taltif edildi. Fransızca bilen Frangül Efendi 19 Temmuz 1919'da vefat etti.⁸²

Gayrimüslim eczacılar arasında Bahriye Merkez Hastanesi'nde baş eczacılığa kadar yükselen isimler de oldu. Musevi milletinden Jak Yerusalmi bunlardan biri olup adı geçen hastanede baş eczacı olarak görev yaptı.⁸³

Bahriye Nezareti bünyesinde sağlık alanında gayrimüslim tebaadan en fazla kişinin istihdam edilen meslek grubunu eczacılar oluşturmuştur. Bunların çoğunun

⁷⁷ DTA, YKL.d., 4016/159; 4023/87; 4018/91, 4022/114.

⁷⁸ İstanbul'da doğdu. Rütbesiz eczacı olarak 22 Haziran 1900 yılında Bahriye Merkez Hastanesi'ne girdi. Yaklaşık bir yıl sonra bu görevinden istifa etti. Bkz. DTA, YKL.d., 4023/88.

⁷⁹ 1901 yılının Ağustos ayında 100 kuruş maaşla eczacı tımarcılığına kayıt yaptırarak bahriyeye girdi. Bkz. DTA, YKL.d., 4018/178.

⁸⁰ DTA, YKL.d., 4018/161.

⁸¹ Eczacı tımarcı olarak Temmuz 1907'de bahriyeye girdi. Eylül 1910'da kaydı silindi. Bkz. DTA, YKL.d., 4026/41.

⁸² DTA, BH.SAİD. 18920/16; DTA, YKL.d., 4021/14; 4026/331; *Bahriye Salnamesi* 1331-1332, Yirminci Tab', Bahriye Matbaası, İstanbul, Sene 1331, s. 166.

⁸³ Galanti, *a.g.e.*, s. s. 147.

Bahriye Merkez Hastanesi'nde tımarcı olarak görev yaparken girdikleri imtihanda başarılı olarak eczacı sınıfına geçtikleri görülmektedir.

3. Dış Hekimleri

Tabip ve eczacılara nazaran bahriyede görev yapan gayrimüslim Osmanlı tebaası dış hekimi sayısının çok az olduğu görülmektedir. Bunun sebebinin bu alandan mezun Osmanlı vatandaşı gayrimüslim sayısının az olmasından ve mezunların da Bahriye Nezareti gibi askerî bir kurum yerine özel muayenehane açmak da dâhil olmak üzere daha serbest çalışabilecekleri yerleri tercih etmelerinden kaynaklanmış olabileceği ihtimali mevcuttur. Bahriye istihdam edilenlerden isimlerine ulaşılabilenler şunlardır:

1. Sami Günzberg, Beyoğlu Kulekapı'da doğdu. Babasının adı Günzberg'tir. Bahriyeye girişi tam olarak tespit edilememekle birlikte 24 Eylül 1898'de bahriyeden maaş almaktaydı. Fahri olarak Bahriye Merkez Hastanesi'nde askerlerin dişlerini tedavi ettiği ve 1893 yılında kendisine aylık 400 kuruş maaş verildiği anlaşılmaktadır. 10 Ekim 1897'de Beşinci Rütbeden Mecidi Nişanı verildi.⁸⁴ Daha sonra Bahriye Merkez Hastanesi'nde dişçibaşı olarak görev aldı. Haftada iki gün Bahriye Merkez Hastanesi'ne ve bir gün de Bahriye Mektebi'ne devam etmesi 17 Kasım 1904'te Bahriye Nezareti'nce uygun görüldü. 9 Haziran 1907'de bahriyeden kaydı silindiyse de 6 Ocak 1912'de geri döndü. 29 Aralık 1913'te toplu olarak emekliye sevk edilenler arasında yer aldı. 17 Kasım 1914'te Bahriye Nezareti'nin yazısıyla tekrar bahriyede hizmete alındı. 30 Nisan 1916'da iki ay müddetle izinli olarak tedavi için Viyana'ya gitti. 1 Temmuz 1916'da yurda döndü. Talebi üzerine 1 Nisan 1917'de maaşına 500 kuruş zam yapıldı. Dış imalathanelerinde inceleme yapmak ve kulağındaki hastalığı tedavi ettirmek üzere bir ay süreyle İsviçre'ye gitmek üzere izin aldı. Bunun için 1 Ağustos 1917'de ayrıldığı İstanbul'a 10 Ekim 1917'de döndü. Daha sonra tekrar kulağındaki hastalığın tedavisi için kendisine verilen izinle 1,5 ay süreyle 29 Aralık 1917'de Berlin'e gitti. Oradan Stockholm'e geçti. 8 Mart 1918'te İstanbul'a döndü. Bir ay sonra hususi işleri olduğu gerekçesiyle Viyana'ya gitti ve 3 Mayıs 1918'de İstanbul'a döndü. 10 Ağustos 1918'de Bahriye Merkez Hastanesi için gerekli tıbbi malzemelerin İstanbul'a getirilmesi maksadıyla Berlin'e ve Viyana'ya gönderildi. 4 Ekim 1918'de İstanbul'a döndü. Yaptığı seyahatler sebebiyle haftada bir gitmesi gerektiği halde Bahriye Mektebi'ne düzenli gitmemesi mektep müdürünün şikayetine yol açtı. 1 Eylül 1921 tarihinde emekli edildi. Fakat 19 Ekim 1921 tarihli Meclis-i Mahsus-ı Vükela tarafından hizmete devam etmesine yönelik bir karar alındı. Üçüncü Rütbeden Mecidi, İkinci Rütbeden Osmani, Harp Madalyası, Üçüncü Rütbeden Kırmızı Kartal ve Avusturya Macaristan Harp Alametli Fransuva Josef Nişanı ile taltif

⁸⁴ BOA, Y.MTV. 143/54. Lef 2; DTA, YKL.d., 4018/125; 4021/20. Sami Günzberg bu kayıтта mülazım rütbesine muadil cerrah muavini gözükmektedir.

edilmişti.⁸⁵ Sami Günzberg, Atatürk'ün ve İsmet İnönü'nün dış hekimliğini de yapmıştır.⁸⁶

2. Mikail oğlu Leon. İstanbul doğumludur. Dişçi olarak 9 Haziran 1907'de Bahriye Merkez Hastanesi'ne atandı. 7 Nisan 1912'de Donanma-yı Hümayun dişçiliğine tayin edildi. Fakat mazeret belirterek görev yerine gitmek istememesi üzerine Bahriye Divan-ı Harbi tarafından ihracına karar verildi. Ancak Bahriye Sıhhiye Dairesi tarafından maaşına 300 kuruş zam yapılarak 22 Nisan 1912'De Nara'daki hastaneye tayin edildi. 22 Ocak 1913'te Bahriye Merkez Hastanesi'ne atandı.⁸⁷

4. Cerrahlar

Bahriye Nezareti'nin sağlıkçı sınıfı içerisinde görev yapan gayrimüslimler arasında eczacılardan sonra meslek grubu olarak sayıca fazla olan bir diğer grup cerrahlardır. Bunlardan isimleri tespit edilebilenler şunlardır:

1. Tanaş, Kasımpaşa'da doğdu. Babasının adı Hristo'dur. Sağ kol rütbesine haiz cerrah rütbesinde olarak 13 Ağustos 1847'de bahriyeye girdi. Bahriye Mektebi'nde cerrah olarak görev yaparken 23 Nisan 1895'te vefat etti.⁸⁸

2. Nikola oğlu Yani, 1847 yılında Gelibolu'da doğdu. Sol kolağası rütbesine muadil cerrah olarak 13 Ağustos 1874'te bahriyeye girdi. Çeşitli gemilerde görev yaptı. 6 Nisan 1896'da Bahriye Merkez Hastanesi'ne tayin edildi.⁸⁹

3. Penayot Efendi. Gelibolu'da doğdu. Babasının adı Nikola'dır. 13 Ağustos 1874'te cerrah olarak bahriyeye girdi. *Şerefñüma* adlı gemide görev yaptı.⁹⁰

4. Anikdos Agop oğlu Artin. Kasımpaşa'da doğdu. Sol kolağası rütbesine muadil cerrah rütbesiyle 24 Temmuz 1876'da bahriyeye girdi. *Mubbir-i Sürur*, *Sayyad-ı Derya* ve *Mukaddeme-i Şeref* gemilerinde çalıştı. Görevinde ihmali görüldüğünden 12 Eylül 1896'da bahriyeden kaydı silindi.⁹¹ İstanbul Ermeni Patrikliğine 1903 yılında yaptığı müracaatla kendisinin tekrar bahriyeye alınması için aracı olunmasını talep etti. 22 seneden fazla bir süre bahriye cerrahı olarak hizmet ettiğini beyan etmiş ve bu hizmeti sırasında Basra'da, Girit'te, Yemen'de, Preveze'de, Bingazi'de ve Trablusgarp'ta bulunduğunu belirtmiştir. Aile efradıyla birlikte sefil ve muhtaç bir

⁸⁵ *Bahriye Salnamesi*, Matbaa-i Bahriye, 18. Tertip, Sene 1328, s. 252; *DTA*, YKL.d., 4021/20; *DTA*, MBN Dosya Nu: 2122.

⁸⁶ Galanti, *a.g.e.*, s. 147. Sami Günzberg'e dair yapılmış müstakil bir çalışma için bkz. Rıfat N. Bali, *Sarayın ve Cumhuriyet'in Dişçibaşısı Sami Günzberg*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007.

⁸⁷ *DTA*, YKL.d., 4017/134.

⁸⁸ *Salnâme-i Bahri*, Üçüncü Def'a, Matbaa-i Bahriye, Sene 1310, s. 45; *DTA*, YKL.d., 4019/15; 4018/2; *DTA*, ŞUB.d. 372/2. 21 Ağustos 1895. Bir diğer defterde baba adı Merşin olarak yazılıdır. Bkz. *DTA*, YKL.d., 4023/101.

⁸⁹ *DTA*, YKL.d., 4018/32; 4022/25; 4023/105.

⁹⁰ *DTA*, YKL.d., 4019/44

⁹¹ *DTA*, YKL.d., 4019/26; 4018/48; 4023/107.

halde bulunduğunu beyan etmiştir. İstanbul Ermeni Patrikhanesi bu talebi Bahriye Nezareti'ne iletmiştir.⁹²

5. Hasköylü Markar oğlu Lui. 22 Eylül 1881'de rütbesiz cerrah olarak bahriyeye girdi. 1889'da sağ kolağalığı rütbesine terfi etti. Uzun süre donanma gemilerinde cerrah olarak görev yaptı. 1896 yılının Mart ayında Bahriye Merkez Hastanesine tayin edildi. Temmuz 1908'de binbaşı rütbesine terfi etti. 15 Ocak 1910'da emekli oldu.⁹³

6. Hasköylü Yasef oğlu Vitali. Cerrah muavini olarak Nisan 1888'de bahriyeye girdi. *Şat* adlı gemide çalıştı. Girit Madalyası'yla taltif edildi.⁹⁴

7. Hasköylü Yasef oğlu Venbali. Mayıs 1888'de bahriyede cerrah olarak göreve başladı.⁹⁵

8. Kasımpaşalı Tanaş oğlu İstefan. Mülazım rütbesine muadil cerrah muavini olarak Kasım 1888'de bahriyeye girdi. Bahriye Merkez Hastanesi'nde ve çeşitli devlet gemilerinde vazife aldı. Aralık 1897'de Bahriye Merkez Hastanesi'ne atandı. 1904 yılında bahriyedeki görevine devam ettiği görülmektedir.⁹⁶

9. Hasköylü Jak oğlu Avram (Abraham). Bahriye Merkez Hastanesi'nde tımarcı iken imtihanda başarılı olarak Kasım 1888'de cerrah sınıfına geçti. 200 kuruş maaş ve iki nefer tayinatıyla çeşitli donanma gemilerinde görev yaptı. 1893'te Kızıldeniz'de görevli *Muzaffer* korvetine tayin edilmişse de mazeret göstererek gitmedi. Kasım 1907'de Bahriye Merkez Hastanesi'ne tayin edildi. 20 Ocak 1914'te emekli oldu.⁹⁷

10. Hasköylü Mişo oğlu Bohor. 1867'de doğdu. 4 Nisan 1889'da Bahriye Merkez Hastanesi'nde tımarcı olarak göreve başladı. Daha sonra girdiği imtihanda başarılı olarak mülazım rütbesine muadil cerrah olarak ataması yapıldı. Eylül 1902'de Bahriye Merkez Hastanesi'ne atandı. 2 Ocak 1912'de emekli oldu.⁹⁸

11. Manuk oğlu Aris. Nişanca'da doğdu. Yüzbaşı rütbesine muadil cerrah olarak 1889 yılında bahriyeye girdi. 21 Kasım 1891'de tayin edildiği İzmir'deki *Tair-i Bahri* gemisine gitmediğinden firar suçu işlemiş kabul edilerek kaydı silindi.⁹⁹

12. Yevakim oğlu Aristi. İstanbul'da doğdu. Mülazım rütbesine muadil cerrah muavini olarak 13 Aralık 1890'da bahriyeye girdi. Bahriye Merkez

⁹² DTA, Umumi Evrak, 132/30. Patrikhane-i Millet-i Ermeniyen'dan Bahriye Nezareti'ne. 13 Eylül 1319 (26 Eylül 1903).

⁹³ *Salname-i Bahri*, Birinci De'fa, Matbaa-i Bahriye, Sene 1307, s. 136; DTA, YKL.d., 4014/3; 4015/104; 4017/74; 4019/17.

⁹⁴ Mart 1896'da 250 kuruş maaş aldığı tespit edilmektedir. Bkz. DTA, YKL.d., 4019/101; 4023/117.

⁹⁵ DTA, YKL.d., 4016/12; 4018/98.

⁹⁶ DTA, YKL.d., 4018/102; 4022/122; 4050/118.

⁹⁷ DTA, YKL.d., 4017/84; 4018/108; 4022/64.

⁹⁸ DTA, YKL.d., 4017/87; 4018/106; 4019/110.

⁹⁹ *Salname-i Bahri*, Birinci De'fa, Matbaa-i Bahriye, Sene 1307, s. 246; DTA, YKL.d., 4018/63; 4023/110.

Hastanesi'nde ve ardından *Ziver-i Derya* ile *İstanköy* vapurlarında görev yaptı. 20 Kasım 1898'de vefat etti.¹⁰⁰

13. Corci oğlu Josef. Beyoğlu'nda doğdu. Temmuz 1891'de cerrah muavini olarak bahriyeye girdi.¹⁰¹

14. Tanaş oğlu Lefter. 1876'da Ayvalık'ta doğdu. Bahriye Merkez Hastanesi tımarcılarında iken girdiği imtihanda başarılı olarak 4 Mart 1896'da cerrah sınıfına geçti. Çeşitli donanma gemilerinde görev yaptı. 29 Şubat 1912'de Bahriye Merkez Hastanesi'ne atandı. 21 Ekim 1912'de *Yarhisar* torpidosuna tayin edildi. Bilfil harbe katılan bu geminin süvarisinden aldığı kısa izni suüstimalle Yunanistan'da bulunan Pire'ye kaçtı. Düşman tarafına firar ettiği gerekçesiyle Divan-ı Harb tarafından Askerî Ceza Kanununun 137. maddesine göre gıyaben idamına hüküm verildi. Bahriyeden de kaydı silindi.¹⁰²

15. Vasil oğlu Vasil. Niğde doğumludur. Bahriye Merkez Hastanesi'nde tımarcıyken yapılan imtihanda başarılı olarak 22 Eylül 1897'de cerrah muavinliğine tayin edildi. Aynı tarihte Trablusgarb'ta görevli olan *Muzaffer* korvetine cerrah muavini atandı. Fakat bu göreve gitmeyip İstanbul'da kaldı. 26 Eylül 1898'de bahriyeden kaydı silindi.¹⁰³

16. Ortaköylü Pandeli. Hademe iken bahriyeye cerrah muavini olarak tayin edildi.¹⁰⁴

Cerrahların haricinde mevcut kayıtlarda tımarcı sınıfında bahriyede çalışan üç gayrimüslim isme rastlanmaktadır. Bunlardan ilki Hasköylü Jak oğlu Abraham'dır. Tımarcı olarak Kasım 1888'de bahriyeye girdi. Bahriye Merkez Hastanesi'nde çalıştı. *Necm-i Fezan* adlı gemide de görev aldı. Yunan Madalyası'yla taltif edildi.¹⁰⁵ Bir diğeri Manuk oğlu Aristi'dir. Nişanca'da doğdu. Tımarcı olarak 13 Aralık 1890'da bahriyeye girdi. *Fırat* adlı gemide görev yaptı.¹⁰⁶ Son olarak ise Çanakkaleli Amira oğlu Hayim ismine rastlanmaktadır. Hayim, 1901'de tımarcı olarak bahriyeye girmiştir.¹⁰⁷

Bahriye'de eczacı ve tımarcı ihtiyacını karşılamak maksadıyla 1895 yılında Bahriye Merkez Hastanesi'nde 20 öğrenci mevcudu bulunan bir mektep açılmıştı. Leyli Eczacı ve Tımarcı Sıbyan Mektebi adı verilen bu mektepte eğitim alan ve yapılan imtihanlar sonunda başarı gösterenler bahriyede eczacı ve tımarcı olarak

¹⁰⁰ DTA, YKL.d., 4018/108; 4022/124; 4023/122.

¹⁰¹ DTA, YKL.d., 4019/128.

¹⁰² DTA, YKL.d., 4017/113; 4018/150; 4022/92.

¹⁰³ DTA, YKL.d., 4018/157; 4022/127.

¹⁰⁴ DTA, YKL.d., 4018/145.

¹⁰⁵ DTA, YKL.d., 4019/108; 4023/118.

¹⁰⁶ DTA, YKL.d., 4019/79.

¹⁰⁷ DTA, YKL.d., 4018/179; 4026/280.

istihdam edilmişlerdir. Buradan mezun olanlar arasında yukarıda isimleri geçtiği üzere Osmanlı tebaası gayrimüslimler de bulunmaktaydı.¹⁰⁸

5. Kâtip ve Tercümanlar

Bahriyede tercüman olarak görev yapan gayrimüslimlerle ilgili rastlanabilen ilk kayıt 1855 yılına aittir. Bu kayda göre Tersâne-i Âmire tercümanlarından Altun oğlu Avanis ile sertercüman Miralay Oseb Bey'in taltif edilmesi istenmiştir. Avanis'in gayretli ve sadık olması, daha evvel Fransa donanması ordusu komiseri maiyetinde görev yapması gibi hususlar göz önüne alınarak onun bahriye binbaşılığı rütbesine terfi, Oseb Bey'in de iyi hizmeti görüldüğünden taltifi Bahriye Meclis'ince uygun görülmüştür. İkinci tercüman Toros'un bahriye kaymakamlığına terfisine dair teklif de gündeme gelmiştir.¹⁰⁹ Bahriye'de görev yapan diğer kâtip ve tercümanlardan künye bilgileri tespit edilebilenler şunlardır:

1. Marko oğlu Moiz Musa. 1851 yılında İstanbul'da doğdu. Musevi milletinden olup babası tabip idi. Musevi ve Rum mekteplerinde ibtidai eğitiminin ardından Fener Rum ve Maliye Nezareti Orman Mektebi'nde tahsil gördü. 13 Mart 1871'de Biga Sancağı Orman İkinci Müfettişliği'ne, 1876 yılında ise Kütahya sancağına orman müfettişi olarak atandı. İki yıl sonra İstanbul'a gelip görevine dönmediğinden yerine başkası atandı. 23 Eylül 1883'te Bahriye Nezareti tercümanlığına tayin edildi. 15 Eylül 1885'te bahriye binbaşısı, 7 Ekim 1891'de kaymakam, 23 Ağustos 1900'da miralay rütbelerine terfi etti. 7 Ağustos 1909'da askerî rütbeleri lağvedilerek 2.500 kuruş maaşla Bahriye Nezareti Tercüme Kalemi Müdürü'ne atandı. 1910 yılında aynı kalemde baştercüman oldu. 1913 yılında Bahriye Nezareti Muhaberat-ı Ecnebiye ve Tercüme Kalemi Müdürü olarak görev yaptı. Aynı yılın Eylül ayında kızının tedavisi amacıyla Avrupa'ya gitmek üzere yaptığı izin başvurusuna olumlu cevap verildi. Fransızca, Rumca, İspanyolca, İtalyanca, İngilizce ile İbranice dillerini bilen Moiz, 1904 yılında altın liyakat madalyası aldı. *Aile Muhibbi* adlı bir çeviri eser ve *Talim ve Terbiye* adlı Türkçe bir telif kıraat kitabı yazdı. Türkçe, Rumca ve Fransızca'dan bazı eserleri de İspanyolca'ya çevirmiştir. İdadi mekteplerinde ders kitabı olarak okutulan Fransızca'nın öğretilmesine yönelik hazırlanmış *Usûl-i Tedris*, ayrıca 1899'da yayınladığı *Muallem Tercüme ve Mükâleme ve Kitâbet-i Franseviyye* adlı telif eserleri de mevcuttur. Osmanlı lisanının öğretilmesi amacıyla hazırladığı *Muallem Lisân-ı Osmânî* adlı telif bir eseri de basılmıştır. Dördüncü Mecidi Nişanı ile Almanya, Fransa, Rusya ve İtalya devletlerinden de nişanlarla taltif edilmiştir.¹¹⁰ Moiz Bey,

¹⁰⁸ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, Matbaa-i Âmire, Sene 1316, s. 743; DTA, YKL.d., 4018/157; 4022/127.

¹⁰⁹ DTA, MB.d. 39/61. 19 Temmuz 1856; DTA, MB.d. 39/27. 14 Kasım 1855.

¹¹⁰ BOA, İ.DH. 1258/98753. 25 Kanun-ı evvel 1307 [6 Ocak 1892]; BOA, Y.MTV. 143/54. Lef 2; DTA, BH.SAİD. 18957/35; DTA, YKL.d., 4075/11; DTA, MKT, 210/24; *Salnâme-i Bahriye*, Üçüncü Def'a, Matbaa-i Bahriye, Sene 1310, s. 53; Bahriye Salnamesi, 18. Tertip, Matbaa-i Bahriye, sene 1328, s. 299. Moiz Bey'in aile adının Dalmediko olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. Galanti, *a.g.e.*, s. 148.

1897 yılında açılışı yapılan Bahriye Müze ve Kütüphane İdaresi'ne 1901 yılında 37 adet kitap bağışında da bulunmuştur.¹¹¹

2. Agop Anastıyan oğlu Begos. 1866 yılında doğdu. 1882 yılında bahriyeye kâtip olarak girdi. 1909 yılı Ağustos ayına kadar Bahriye Nezareti Liman Dairesi Rüsumat Kalemi'nde görev yaptı. 2 Aralık 1913'te mümeyyiz-i sâni rütbesiyle emekli oldu.¹¹²

3. 1883 yılında Henry Efendi'nin Daire-i Bahriye Sertercümanı olarak yaptığı anlaşılmaktadır. Aynı yıl görevinden ayrılarak yerine uhdesine rütbe-i sâlis tevcih edilen Antuvan Efendi atanmıştır.¹¹³

4. Mişon oğlu Avram Galanti. 1874 yılında Bodrum'da doğdu. İlk öğrenimi buradaki Yahudi mahalle mektebi niteliğindeki Talmud Tora'da, idadi eğitimini ise İzmir'de tamamladı. Rodos'ta ve İzmir'de öğretmenlik yaptı. II. Abdülhamid'in politikalarını eleştiren yazıları kaleme alan Avram Galanti, İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne de üye olmuştu. 1904 yılında Kahire'ye firar etti. Burada 15 günde bir yayınlanan bir gazete çıkardı ve Mısır Yahudileri Birliğini örgütledi. 1911 yılında İstanbul'a gelerek Bahriye Nezareti'nde kâtip olarak göreve başladı. Bahriye Tercüme Kalemi'nde çalıştı. Birinci Dünya Harbi sırasında bahriyedeki görevine devam etmekle birlikte Darülfünun'da Sâmi Dilleri muallim muavini olarak da çalıştı. 3 Ocak 1916'da bahriyeden tamamen ilişkisini keserek Darülfünun'da karşılaştırmalı Sami dilleri profesörü Bergstrasser'in asistanlığı görevine atandı. Aynı bölümde Eski Tarih ve Doğu Dilleri kürsüsünde profesörlüğe kadar yükseldi. Birçok eseri bulunan Avram Galanti, Fransızca, Rumca, Ermenice, Arapça, Farsça, Almanca, İspanyolca ve İngilizce biliyordu.¹¹⁴ 1943'te Niğde milletvekili seçilen Galanti, 1946'da milletvekilliği son bulunca Kınalıada'daki evine çekildi ve 8 Ağustos 1961'de vefat etti. Siyonist harekete mesafeli durmasıyla tanınan Galanti, milli mücadele döneminde Anadolu hareketini destekledi.¹¹⁵

5. Pasalti Efendi, 2 Haziran 1918'de İzmir Merkez Liman Dairesi'nde 700 kuruş maaşla tercüman olarak göreve başlamıştır.¹¹⁶

6. Madrili Efendi, 1854 yılında bahriyeye girdi. 1892 yılında Dersaadet Liman Dairesi Ferman Kalemi müdürü olarak görev yapmaktaydı.¹¹⁷

7. İstavrakı Efendi, 1890 yılında bahriyede göreve başladı. 1892 yılında Dersaadet Liman Dairesi Deavi-i Bahriye Kalemi'nde tercüman olarak çalışıyordu.¹¹⁸

¹¹¹ *İkdam*, 8 Mart 1901, s. 3.

¹¹² *DTA*, YKL.d., 4075/86.

¹¹³ *BOA*, İ.DH. 898/71435. 16 Zilhicce 1300 / 18 Ekim 1883.

¹¹⁴ *DTA*, YKL.d., 4075/247; Galanti, , a.g.e., s. 4-5.

¹¹⁵ Galanti, *a.g.e.*, s. 4-5., 1008-109.

¹¹⁶ *DTA*, YKL.d., 4075/360.

¹¹⁷ *Salnâme-i Bahri*, Üçüncü Def'a, Matbaa-i Bahriye, Sene 1310, s. 55

¹¹⁸ *a.g.e.*, s. 55

8. Kalya Efendi, 1886 yılında bahriyeye girdi. 1892 yılında Bahriye Nezareti merkez teşkilatında deniz tercümanı unvanıyla görev yapıyordu.¹¹⁹

9. Mişel Efendi, 1892 yılında İdare-i Mahsusa'nın zabitan kaleminde tercüman olarak görev yapıyordu.¹²⁰

10. Artin Efendi, 1889 yılında İdare-i Mahsusa'da veznedar olarak görev yapıyordu.¹²¹

Kâtip ve tercüman olarak görev yapan Osmanlı tebaası gayrimüslimlerin Bahriye Nezareti'nde istihdam edildikleri birimlere bakıldığında kâtiplerin genellikle Dersaadet Liman Dairesi'nde istihdam edildikleri görülmektedir. Buradaki yazışmalarda yabancı dil bilgisine ihtiyaç olması sebebiyle böyle bir politika takip edildiği söylenebilir. Dikkat çeken bir diğer husus Bahriye Nezareti'nin merkez teşkilatında yani önemli kararların alındığı Şura-yı Bahriye'de ve devlet daireleri ile Bahriye Nezareti'nin bağlısı birimlerle yazışmaların yapıldığı Mektubi Kalemî gibi birimlerde esasında çok sayıda kâtip sınıfından personel bulunmasına rağmen buralarda gayrimüslim bir isme rastlanmamaktadır. Yine tercüman sınıfından istihdam edilen gayrimüslim personel sayısının diğer nezaretlerle kıyaslandığında Bahriye Nezareti'nde oldukça az olduğu da dikkat çekmektedir.

6. Farklı Meslek Gruplarından Bahriyede İstihdam Edilen Gayrimüslimler

1. Dimitri Efendi, Rum milletinden olup 1890 yılında Bahriye Nezareti'nde mimar olarak göreve başladı. 1902 yılında inşaiye sol kolağası rütbesi ve ebniye mimarı unvanıyla vazife yapıyordu. Aynı yıl Berlin'de inşa edilen bir hastaneyi incelemek üzere Padişah emriyle oraya gönderilmişti.¹²²

2. Con Avramidi Paşa, Ermeni milletinden olup 1890 yılında bahriyeye girdi. Rumeli beylerbeyliği payesine sahipti. İdare-i Mahsusa'da muavin unvanıyla üst düzey idarecilik yaptı.¹²³

3. İstatyos oğlu Atıslayanos, eski Rum Ticaret Mektebi kapıcısı iken bu mektebin Bahriye Çarkçı Mektebi'ne dönüştürülmesi üzerine kapıcılık görevine bahriyede devam etti. 22 Ocak 1917'de bahriyeye kaydı yapıldı.¹²⁴

4. Vasil kalfa, Hanyalı olup Suda Tersanesinde marangoz olarak görev yaptı. 1894 yılında 500 kuruş maaş aldığı tespit edilmektedir.¹²⁵

¹¹⁹ a.g.e., s. 57.

¹²⁰ a.g.e., s. 58.

¹²¹ *Salname-i Bahriye*, Birinci Def'a, Matbaa-i Bahriye, Sene 1307, s. 74.

¹²² *BOA*, Y.MTV. 143/54. Lef 2; *DTA*, ŞUB. 524/24. 31 Mayıs 1902; *Bahriye Salnamesi*, Üçüncü Def'a, Matbaa-i Bahriye, Sene 1320, s. 103.

¹²³ *BOA*, Y.MTV. 143/54. Lef 2; *Salname-i Bahriye*, Üçüncü Def'a, Matbaa-i Bahriye, Sene 1310, s. 57.

¹²⁴ *DTA*, YKL.d., 4075/338.

¹²⁵ *DTA*, YKL.d., 4018/297.

5. Mimar Yanko Efendi. Rum milletindedir. Mabeyn-i Hümayun mimarı olarak görev yaparken 1892 yılında irade-i seniyye ile aynı zamanda mimar-ı sâni unvanıyla aylık 30 lira maaşla Tersâne-i Âmire'de istihdam edilmesi emri verilmiştir.¹²⁶

6. Vasilaki Efendi. 1892 yılında "Tersâne-i Âmire kalfası" unvanıyla istihdam edilmekteydi. İki yıl sonra serkalfa unvanı verildi. Birinci rütbeden Mecidî Nişanı ile taltif edildi.¹²⁷

7. Aleko Efendi. Rum milletinden olup 1887 yılında Bahriye Mektebi'nde İngilizce muallimi olarak göreve başlamıştı. 1896 yılında bu görevine devam ediyordu.¹²⁸

Diğer taraftan Yahudi cemaatiyle ilgili dinî işlerin en yüksek mercii olan İstanbul hahambası, 21 Ekim 1867 tarihli bir başvurusunda Osmanlı Devleti'ndeki diğer milletlerden olduğu gibi Yahudi milletinden de 5-10 çocuğun sanat tahsili maksadıyla Tersâne-i Âmire'deki imalat fabrikalarına alınmasına ilişkin Sadaret'e yaptığı bir başvuru dikkat çekmektedir. Konu doğrudan Bahriye Nezaret'i'ne havale edilmiş, fakat Nezaret sonra icabına bakılmak üzere öncelikle bu talebin iyice tetkik ve müzakere edilmesi için Tersâne-i Âmire Kumandanlığına havalesinin uygun olacağı yönünde görüş beyan etmiştir.¹²⁹

7. 1894-1895 Ermeni Olayları Sonrası Bahriyede İstihdam Edilen Ermenilerin Durumu

1894 yılında Sasun'da başlayan Ermeni ayaklanması, bu olayların bir yıl sonra İstanbul'a sirayet etmesiyle ortaya çıkan karışıklıklar ve yabancı devletlerin Ermeniler lehine müdahaleleri, 1896'da Ermenilerin Osmanlı Bankası'nın İstanbul şubesine saldırmaları devlet kademelerinde çalışan Ermenilerin durumunu tabii olarak olumsuz etkilemiştir. Bu durumun devlet memuru olarak çalışan Ermenilere karşı bir güven sorunu oluşturduğu görülmektedir. Diğer nezaretlerdeki uygulamalar bir yana konumuzla ilgili olanlara değinmek gerekirse 1895 yılı Ocak ayında İdare-i Mahsusa ile acenteliklerinde ve Haliç Vapurları İdaresinde müstahdem Ermenilerin isim ve görevlerinin bir deftere gayet gizli bir surette kaydedilerek on gün içinde gönderilmesi Zaptiye Nezaret'i ve Tahkik Komisyonu Riyaseti tarafından talep edilmiştir. Bahriyede isimleri tespit edilen Ermenilerin yanı sıra Düyun-ı Umumiye, Demiryolları İdaresi, Zeytinburnu Fabrikası, Fes Fabrikası, Tophane-i Âmire, askerî hastaneler ile gümrüklerde görev yapan Ermeni memurların işlerine son verilmiştir.¹³⁰

¹²⁶ BOA, Y.MTV. 143/54. Lef 2; *Ceride-i Bahriye*, sayı 82, (7 Temmuz 1308), s. 75.

¹²⁷ *Ceride-i Bahriye*, sayı 89, (13 Teşrin-i evvel 1308), s. 132; *Ceride-i Bahriye*, sayı 128, (12 Nisan 1310), s. 27.

¹²⁸ BOA, Y.MTV. 143/54. Lef 2.

¹²⁹ DTA, MB.d. 4017/75. 21 Ekim 1867.

¹³⁰ DTA, MKT. 921/86. Bahriye Nezaret'i'nden Liman Riyaseti'ne gönderilen yazının müsveddesi. 14 Ocak 1895.

Yine yukarıda beyan edilen tebligata benzer şekilde İdare-i Mahsusa binasında akşamları mesai yapan iki Ermeni odacının artık orada kalmasının uygun olmayacağı değerlendirilmiştir. Geceleri idarehane binasında Ermenilerden hiç kimsenin bulundurulmaması, orada istihdam edilecek idare memurlarının emin ve münasip kişiler arasından seçilmesi 1895 yılının Ekim ayında Bahriye Nezareti'nce tebliğ edilmiştir.¹³¹ Hatta bu uygulamanın daha alt seviyedeki Ermeni memur ve işçileri de kapsayacak şekilde genişletilmesi söz konusu olmuştur. Devlete ait fırınlarında istihdam edilen Ermeni hamurkârların memleketlerine gönderilmek üzere hemen işten çıkarılmalarına ve yerlerine Müslümanlardan yeni atamalar yapılmasına dair Padişah emri çıkmıştır. 5 Eylül 1896 günü verilen bu emrin hemen icrası istenmiştir.¹³²

İşten çıkarılan Ermenilerin aradan bir yıl geçtikten sonra tekrar işlerine dönmelerine ilişkin irade-i seniyye çıkmışsa da bunlar işten çıkarıldıktan sonra yerlerine hemen Müslümanlar alındığından bu kararın uygulanması mümkün olamamıştır. İşine tekrar dönmek isteyen Ermenilerden daha evvel bir vukuatı olmayanların yani devlete karşı işlenmiş sabit bir suç bulunmayanların alınmasına dikkat edilmesi hususunda da Bahriye Nezareti'nin mütalaası söz konusu olmuştur.¹³³

Konuya dair 21 Ocak 1899 tarihli Dâhiliye Nezareti'nin bir tebliği de ayrıca dikkat çekmektedir. Buna göre Ecnebiler hariç, Rum, Ermeni Katolik, Bulgar ve Musevî vesair gayrimüslim milletten olup da devlet memuru olarak istihdam edilmekte olanların isim listeleri istenmiştir. Evvelce müstahdem oldukları halde mazul bulunanların polis, jandarma zabıt, efrat ve hademeye varıncaya kadar hepsinin isim, görev ve rütbelerinin bir deftere yazılarak hemen gönderilmesine dair bütün devlet dairelerine tebligatta bulunulmuştur. Konu Bahriye Nezareti tarafından Bahriye Yoklama Kalemi'ne havale edilmiş ve hazırlanan bir adet defter 13 Mart 1899'da Dahiliye Nezaretine gönderilmiştir.¹³⁴ Sadece Ermenilere yönelik olmayıp bütün gayrimüslim tebaadan olup da kamuda istihdam edilenlere yönelik ve kapsamı geniş olan Dâhiliye Nezareti'nin bu tebliği sonrası nasıl bir icraatta bulunulduğu konusunda kesin hüküm vermeyi sağlayacak bir veri mevcut değildir. Fakat Bahriye Nezareti özelinde konunun takibi yapıldığında yeni bir işten çıkarma söz konusu olmadığı, bu tarihten evvel görevde bulunanların işlerine devam ettiği ilgili yılların Bahriye salnâmelerinden ve Bahriye Nezareti'nin Yoklama Kalemi defterlerinden görülebilmektedir.

¹³¹ DTA, MKT. 949/216. (10 Ekim 1895).

¹³² DTA, ŞUB.d. 414/19. (5 Eylül 1896).

¹³³ DTA, MKT. 1003/113. Bahriye Nezareti'nden İdare-i Mahsusa Muavinliğine 3 Aralık 1896; DTA, MKT. 1116/16. Bahriye Nezareti'nden İdare-i Mahsusa Muavinliğine, 1 Nisan 1897.

¹³⁴ DTA, BN. 646/25739. Dahiliye Nezareti'nden Bahriye Nezaretine. (21 Ocak 1899).

8. II. Meşrutiyet'in İlanından Sonraki Süreçte ve I. Dünya Harbi Döneminde Bahriyede İstihdam Edilen Gayrimüslimlerin Durumu

23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki süreçteki görece özgürlük ve eşitlik havası Osmanlı tebaası gayrimüslimleri de heyecanlandırmıştır. Yapılan kanuni düzenlemelerle vatandaşların eşit olduğu, herkesin din ve mezhep ayrılığı olmadan *Osmanlı* tabir olunacağı, tüm Osmanlıların kanun önünde hak ve vazifeleri yönünden birbirlerine eşit oldukları bir kez daha ilan edilmiştir.¹³⁵ Meşrutiyet yönetiminin *Osmanlılık* bilincinin kuvvetlendirilmesine yönelik çalışmaları arasında gayrimüslim tebaanın askerlik ve askerî – sivil eğitimle ilgili düzenlemeleri de dikkat çekmektedir. Buna ilişkin çalışmalar içinde gayrimüslimlerin askerlikten muaf olmaları usulüne son verilmiş ve bedel-i askerî vergisi kaldırılmış, artık muvazzaf askerlik vazifesiyle mükellef olmuşlardır. Ancak bu maddelerin hayata geçirilmesi kolay olmayacak, gayrimüslim askerler için orduda din adamı görevlendirilmesinden askerî okullardaki konumlarına kadar birçok sorun yaşanacaktı. Bu sorunlar gayrimüslim mebuslar ile dini liderlerin hükümetle sık sık karşı karşıya gelmelerine neden olacaktır.¹³⁶

Nitekim II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, Harbiye Mektebi'ne olduğu gibi Bahriye Mektebi'nin idadi ve harbiye sınıflarına girmek isteyen altı Ermeni öğrencinin mektebe kabulü için Patrikhane'nin aracı olduğu görülmektedir. Patrikhane tarafından seçilen altı öğrenci adayının isimleri Bahriye Nezaretî'ne gönderilmiş ve bunların usul gereği imtihanlarının icrasından sonra mektebe kayıtları talep edilmiştir. İlgili kayıta öğrencilerin imtihana tabi tutulduktan sonra gerekli işlemlerinin yapıldığı beyan edilmektedir.¹³⁷

Alınan kararların icrası ise bazı hususlarda, bilhassa da bazı askerî konularda mümkün olamamıştır. Mesela gayrimüslim öğrencilerin askerî mekteplere kayıt için yaptıkları başvurular karşısında nasıl bir muamelede bulunulacağı konusu bürokraside uzun süreli yazışmalara sebep olmuştur. Bahriye Mektebi için yapılan başvurular karşısında Bahriye Nezaretî konuyu Harbiye Nezaretî ile istişare etme gereği duymuştur. Harbiye Nezaretî'nden alınan 8 Aralık 1909 tarihli cevapta askerî mekteplere girmek arzusunda bulunan gayrimüslim tebaa hakkında alınan karar gereğince Müslümanlara uygulanan usul ve kaidelerin aynı üzere bir yol takip edilmesi gerektiği bildirilmiştir.¹³⁸ Fakat buna rağmen II. Meşrutiyet'in ilanından

¹³⁵ Bozkurt, *a.g.e.*, s. 196-201; Eryılmaz, *a.g.e.*, s. 163.

¹³⁶ Güllü, *a.g.e.*, s. 259. Askerde istihdam edilen gayrimüslimler için din adamı tahsisine dair yaşanan soruna örnek teşkil eden husus için ayrıca bkz. Ali İhsan Gencer, "Harp Gemilerine Papaz Tayini Meselesi", *Türk Denizcilik Tarihi Araştırmaları, Türkiye Denizcilik Sendikası Yayınları*, İstanbul 1986, s. 86-101.

¹³⁷ *DTA*, TRS.d. 1667/32. Bahriye Nezaretî'nden Mekteb-i Bahriye Nezaretî'ne gönderilen tezkere sureti. 16 Aralık 1909. İlgili kayıta Bahriye Mektebi'ne kaydedilmek üzere gönderilen öğrencilerin isimleri şunlardır: Agop veled Ohannes Kaneciyan, Norab veled Serkis Mutabyan, Karnik veled Çamador Tahiryen, Ocadis veled Mardiros Numadarniyan, Heran veled Karabet Keleşyan, Bartev veled Matyos Nazaryan.

¹³⁸ *DTA*, TRS.d. 1667/36. (29 Aralık 1909).

evvel gayrimüslim öğrencilerin askerî mekteplere girişine karşı gösterilen hassasiyet, Osmanlı askerî bürokrasisinde pratikte devam etmiştir. Zira yapılan incelemelerde bahriyenin subay ihtiyacını karşılayan Bahriye Mektebi'nin idadi ve harbiye sınıflarına gayrimüslim öğrenci kabul edilmediği görülmektedir. Bahriye Mektebi'nin harbiye sınıfından mezunlar arasında gayrimüslim bir isme rastlanmamaktadır. Benzer uygulama ve direncin Harbiye Mektebi'nde de gösterildiğini mezunların isim listesi üzerinden yapılan incelemelerde görülmektedir.

Birinci Dünya Harbi başladıktan sonra kamuda çalışan gayrimüslimlerin durumları tekrar gündeme gelmiştir. Bahriye Nezareti özelinde meseleye bakıldığında nezaret bünyesinde bulunan ve kamu güvenliği açısından önem arz eden mevkilerdeki gayrimüslimlerin işlerine son verilmiştir. 24 Temmuz 1915 tarihinde Bahriye Nezareti, Fenerler İdaresi Müdüriyeti'ne gönderdiği bir yazıda ülke genelindeki fenerlerde görevli gayrimüslim rüsum memurlarının ve gardiyanların hemen memuriyetten ihraç edilmelerini tebliğ etmiştir. Bunların yerine Müslümanların alınması istenmiş ve emir hemen icra edilmiştir.¹³⁹

Tersâne-i Âmire'nin çeşitli fabrikalarında müstahdem gayrimüslim amele ve usta gibi teknik personele dokunulmayıp bunlar işlerine devam etmişlerdir. 1917 yılının Mart ayında Tersâne-i Âmire'nin fabrikalar kısmında 7, iplikhane ve mermi kısmında 17, tamirat fabrikasında 18, makine dökümhanesinde 9, çelik dökümhanesinde 7, kazanhane fabrikasında 12, makine modelhanesinde 4, demirhane farikasında 2, atık tamirat fabrikasında 12, ahşabiye müdüriyetinde 3, elektrik fabrikasında 4 gayrimüslim amele ve usta çalışmaktaydı. Toplam 95 kişi olduğu tespit edilen bu gayrimüslim usta ve amelelerin işe başlama tarihlerinin 1902 ile 1917 arasında olduğu görülmektedir.¹⁴⁰ Tersâne-i Âmire bünyesinde görev yapan söz konusu personelin hem kontrol altında tutulmalarının mümkün olması hem de savaş sebebiyle fabrikalarda ihtiyaç duyulan ve cepheye sevk edilen mühimmat ve diğer harp malzemelerin imalatının aksamaması sebebiyle görevlerine devam ettirildikleri anlaşılmaktadır.

Sonuç

1856 Islahat Fermanı'yla birlikte gayrimüslimlerin devlet memuriyetine kabul edilmelerinin yolu açılmıştır. Zımnilerin hangi milletten olursa olsunlar devlet hizmetine alınacakları ve askerî okullara girebilecekleri ifade edilmiştir. Kanun gereği askerî kurumlar da dâhil olmak üzere birçok devlet kademesinde gayrimüslimlerin ihtisas sahalarına göre istihdam edildikleri görülmektedir. Fakat askerî okullara kabulleriyle ilgili maddenin icrasına yönelik bir adım atılmadığı

¹³⁹ DTA, BN. 24/344. Bahriye Nezareti Birinci Daire Dördüncü Şube'den Fenerler İdaresi Müdüriyetine. 24 Temmuz 1915; DTA, BN. 24/344. Bahriye Nezareti Birinci Daire Dördüncü Şube'den Fenerler İdaresi Müdüriyetine. 31 Temmuz 1915.

¹⁴⁰ DTA, BN. 101/2231. 31 Mart 1917. Bu dosya içerisinde Tersâne-i Âmire'de istihdam edilen ve yukarıdaki sayıları verilen gayrimüslim usta ve amelelerin muhtasar künye bilgileri de mevcuttur.

anlaşılmaktadır. Askerî okulların rüşdiye ve idadi kısımlarında gayrimüslim öğrenci alınmışsa da ne Harbiye ne de Bahriye mekteplerinin harp sınıflarından mezun olup da muvazzaf subay olarak görev yapan bir gayrimüslim isme rastlanmamaktadır. Emir-komuta yetkisine sahip gayrimüslim bir subayın neredeyse mevcudunun tamamı Müslüman olan askerlere hükmetmesinin orduda oluşturacağı mahzurlar göz önüne alınarak böyle bir tasarrufta bulunulduğu anlaşılmaktadır. II. Meşrutiyet'in ilanındaki sonraki süreçte de bu hassasiyetin devam ettirildiği görülmektedir.

Askerî kurumlarda istihdam edilen gayrimüslimler daha ziyade hizmet sınıfına mensup çeşitli uzmanlık alanlarıyla ilgili görevlerde bulundurulmuşlardır. Makalenin esas konusunu teşkil eden son dönem Osmanlı bahriyesinde istihdam edilen gayrimüslimlerle ilgili tespit edilen hususun başında bunların diğer birimlere göre en fazla görevlendirildikleri alanın sağlık sahasında olduğudur. Bunlar içerisinde meslek grubu olarak sayı itibarıyla en fazla olanlar sırasıyla eczacı, tabip ve cerrahlardır. Az sayıda da diş hekimi ve tımarcı mevcuttur. Bunların tamamına yakını İstanbul doğumlu olup eğitimlerini İstanbul'daki devlet okullarında tamamlamışlardır. Tabip ve eczacıların Mülkiye Tıp Mektebi veya Askerî Tıp Mektebi mezunu oldukları görülürken cerrahların çoğunun Bahriye Merkez Hastanesi'nde yetiştikleri ortaya çıkmaktadır. Tabiplerden bazılarının ihtisas amacıyla Fransa ve Almanya gibi ülkelere gönderilmeleri de söz konusu olmuştur.

Bahriyede istihdam edilen gayrimüslimler arasında tercüman ve kâtip sınıfından olanlar da öne çıkmaktadır. Bunlar Bahriye Tercüme Kalemî'nde istihdam edilmiş olup, çok sayıda dil bildikleri sicill-i ahvâl kayıtları incelendiğinde görülmektedir. Usta ve amele olarak ücret karşılığı çalıştırılan gayrimüslimler ise Tersâne-i Âmire Fabrikalar Müdüriyeti'ne bağlı birimlerde görev yapmışlardır. Riştehane ise Rum milletine mensup adi suçlardan ceza alanların çalıştırıldığı bir birim olarak karşımıza çıkmaktadır.

1894-1895 Ermeni olayları sonrasında diğer kamu kurumlarında olduğu gibi Bahriye Nezareti bünyesindeki Ermenilerin işlerine son verilmesi gündeme gelmiş ve devlet açısından kritik mevkilerde bulunanlar görevden el çektilmişlerdir. II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında Bahriye Nezareti'ne gayrimüslim tebaadan memur alımı olmuş fakat Birinci Dünya Harbi'nin başlamasından sonra bunların çoğunun işine son verilmiştir. 1915-1916 yılına ait dönemin Bahriye Salnâmeleri ile Bahriye Nezareti'nin Yoklama Kalemî defterleri gibi resmi kayıtlar incelendiğinde Bahriye Nezareti bünyesinde başta sağlık alanında ve diğer kademelerde daha evvel istihdam edilen gayrimüslimlerden artık kimsenin kalmadığı görülmektedir.

Kaynaklar

1. Arşiv Kaynakları*

1.1. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

- A. MKT.MHM. (Sadaret Mektubi Kalemi Mühimme Kalemi Evrakı): 121/80.
A.MKT.NZD. (Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Devair Evrakı): 247/6.
BEO (Bâb-ı Âli Evrak Odası): 76/5644; 552/41331.
C.BH. (Cevdet, Bahriye): 241/11185.
DH.SAİD.d. (Dâhiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl İdaresi Defterleri) 75/141.
HR.SFR.3. (Hariciye Nezareti Londra Sefareti Evrakı): 673/4.
İ.AS. (İrade Askerî): 105/13.
İ.BH. (İrade Bahriye): 9/2.
İ.DH. (İrade Dâhiliye): 898/71435; 1071/84008; 1258/98753.
İ.HR. (İrade Hariciye): 224/13113.
İ.HUS. (İrade Hususi): 33/55.
İ.TAL. (İrade Taltifat): 11/24; 17/9; 37/29; 45/30; 49/33; 115/69; 253/94; 275/3.
MB.İ. (Mabeyn-i Hümayun Evrakı, İradeler): 89/6; 108/127.
Y.MTV. (Yıldız Mütenevvi Maruzat): 63/80; 84/8; 143/54.

1.2. Deniz Tarihi Arşivi (DTA)

- BH.SAİD. (Bahriye Sicill-i Ahvâl İdaresi Evrakı): Kutu ve Gömlek Nu: 18920/16, 18951/7, 18957/35.
BN (Bahriye Nezareti Evrakı): Kutu ve Gömlek Nu: 24/344, 101/2231, 568/2429, 646/25739.
Evrak Kalemi: Defter Nu: 310.
MB.d. (Meclis-i Bahriye Defterleri): Defter Nu: 4, 5, 28, 38-39, 41, 43, 65, 76, 78.
MBN (Mülga Bahriye Nezareti): Kutu Nu: 2122; Kutu Nu: 1267.
MKT. (Bahriye Mektubi Kalemi): Defter Nu: 1A, 921, 949, 1116; 210/24.
ŞUB.d. (Şûra-yı Bahriye Defterleri): Defter Nu: 284, 295, 331, 372, 386, 400, 402, 405, 414, 524.
TRS.d (Tersâne-i Âmire Defterleri): Defter Nu: 1667.
Umumi Evrak (Kutu ve Gömlek Nu): 76/98, 132/30.
YKL.d (Yoklama Defterleri): Defter Nu: 4014-4019, 4021-4023, 4025-4026, 4033, 4036, 4050, 4075, 4126, 4273.

2. Kitap ve Makaleler

- Bali, Rifat N., *Sarayın ve Cumhuriyet'in Dişçibaşısı Sami Günzberg*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007.

* Kullanılan defterlerin, defter ve sayfa numaraları ile vesikaların, dosya ve gömlek numaraları metin içindeki dipnotlarda ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

- _____, *Toplu Makaleler I: Tarihin Ufak Bir Dîpnotu: Azınlıklar*, “İstanbul Musevi Etibba Cemiyeti Nizamnamesi: Osmanlı Tıp Dernekleri Tarihçesine Katkı”, Libra Yayınları, İstanbul 2013, s. 19-28.
- Bostan, İdris, “Osmanlı Bahriyesinde Sağlık Hizmetleri”, *Osmanlılarda Sağlık*, Editör: Çoşkun Yılmaz-Necdet Yılmaz, Biofarma, İstanbul 2006, s. 111-115.
- _____, İdris, *XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, TTK Yayınları, Anlara 1992.
- Bozkurt, Gülnihal, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, TTK Yayınları, Ankara 1989.
- Eryılmaz, Bilal, *Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, 2. Baskı, Risale Yayınları, İstanbul 1996.
- Galanti, Avram, *Türkler ve Yahudiler*, (Türkçeleştirilmiş Üçüncü Baskı), Gözlem Yayıncılık, İstanbul 1995.
- Gencer, Ali İhsan, *Babriye’de Yapılan İslahat Hareketleri ve Babriye Nezareti’nin Kuruluşu (1789-1867)*, 2. Baskı, TTK Basımevi, Ankara 2001.
- _____, “Harp Gemilerine Papaz Tayini Meselesi”, *Türk Denizcilik Tarihi Araştırmaları*, Türkiye Denizcilik Sendikası Yayınları, İstanbul 1986, s. 86-101.
- Güllü, Ramazan Erhan, *Türkiye’de Gayrimüslimlerin Yönetimi –Osmanlı’dan Cumhuriyet’e-*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2018.
- Gülsoy, Ufuk, *Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni*, Simurg Yayıncılık, İstanbul 2000.
- Kırmızı, Abdülhamit, “II. Abdülhamid’in Hıristiyan Memurları”, *Sultan II. Abdülhamid Han ve Dönemi*, TBMM Milli Saraylar Yayınları, İstanbul 2017, 654-664.
- Komatsu, Kaori, “1896’da Osmanlı Bahriyesi’nde Yabancılar ve Gayri Müslimler”, *Tarih ve Toplum*, cilt 25, sayı 139, 1995, s. 16-22.
- Safvet, “1205’te Donanmamız”, *Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmuası*, 1 Teşrin-i evvel 1329, cilt 4, sayı 22, s. 1370-1377.
- Süleyman Nutki, *Ertuğrul Firkateyni Faciası*, Matbaa-i Bahriye, [İstanbul], 1327.
- Süleyman Nutki Bey’in Hatıraları*, (Haz. Nurcan Bal), İstanbul Deniz İkmal Grup Komutanlığı Basımevi, İstanbul 2003.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti’nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Ankara 1948.

3. Yayınlanmamış Tezler

- Kasap, Sevilay, *Osmanlı Merkez Bürokrasisinde Gayrimüslimlerin İstibdamı (1839-1876)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2011.
- Kırmızı, Abdülhamit, *II. Abdülhamid Dönemi (1876-1908) Osmanlı Bürokrasisinde Gayrimüslimler*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1998.
- Korkmaz, Mehmet, *Basra Körfezi’nde Osmanlı Denizcilik Faaliyetleri (1847-1914)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2018.

4. Salnâmeler ve Süreli Yayınlar

- Bahriye Salnamesi 1331-1332, Yirminci Tab’, Bahriye Matbaası, İstanbul, Sene 1331.
- Bahriye Salnamesi, 18. Tertip, Matbaa-i Bahriye, sene 1328.
- Bahriye Salnamesi, Üçüncü Def’a, Matbaa-i Bahriye, Sene 1320.
- Ceride-i Bahriye, sayı 80, (9 Haziran 1308).

- Ceride-i Bahriye, sayı 82, (7 Temmuz 1308).
Ceride-i Bahriye, sayı 83, (21 Temmuz 1308).
Ceride-i Bahriye, sayı 89, (13 Teşrin-i evvel 1308).
Ceride-i Bahriye, sayı 128, (12 Nisan 1310).
Ceride-i Bahriye, sayı 260, (4 Mayıs 1315).
İkdam, 8 Mart 1901.
Salname-i Bahrî, Birinci Def'a, Matbaa-i Bahriye, Sene 1307.
Salnâme-i Bahrî, Üçüncü Def'a, Matbaa-i Bahriye, Sene 1310.
Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, Matbaa-i Âmire, Sene 1316.

Summary

Having an imperial identity with the conquest of Constantinople, Ottoman Empire employed its subjects with different ethnic origins and beliefs in the bureaucracy on the basis of their areas of expertise. Even though this right was legally granted with the Hatt-ı Hümayun of 1856, non-Muslims were actually working at several parts of the state administration before that date. This article scrutinizes the problem of the employment of non-Muslims during the process of the modernization and the reforms in the navy from the mid- 19th century until the end of the empire. It examines the issues such as the levels of employment among non-Muslims in the Ministry of Navy, their educational status and their areas of expertise on the basis of archival documents. Through this way, it tries to reveal the position of non-Muslims within the employment practices in a military institution.

It is understood from the registry records kept in the Ottoman Archives (Turkey-İstanbul) that large numbers of non-Muslim subjects were employed within the central and provincial organization of the Ottoman State, especially in the foreign, public works, transportation, agriculture, post and telegraph and the health custody. Having an empire identity with the conquest of Istanbul, the Ottomans felt the need to develop a new naval strategy as a natural result of their land surrounded by seas. In order to build ships, they established the imperial shipyard on the Kasımpaşa coast of the Golden Horn, as well as opened new shipyards in different locations in the provinces. Physicians, surgeons and pharmacists were on board both in Tersâne-i Âmire and appeared as official personnel when the navy set off for health services. Among those employed in the aforementioned professions, besides Muslims, especially non-Muslims also occupied an important place. Levend, a salaried permanent soldier of the navy and served as a pedestrian rifle soldier, were generally taken from the Turks at the seaside, but also from the Greeks on the Mediterranean islands called levend-i rûmi.

Recruitment from Christian subjects resumed since 1847, and in the same year, it was seen that there were a large number of Christian soldiers in the navy that sailed to the Mediterranean under the command of Captain Pasha. When they came to Gallipoli at a prayer day, they wanted to go to a church outside to do their religious services and they went with the permission of

the Captain Pasha. However, the issue of assigning priests to the ships came to the fore after having to linger here for three days, and even seeing that some of those who came ashore were deserted. However, when this was not deemed appropriate by the Shaykh al-Islam, there was a debate on whether non-Muslim subjects could work in the Ottoman State shipyard and the navy. In the end, it was decided that it would be more appropriate for them to be employed in the ground forces instead of the navy, and it was emphasized that 500 soldiers were recruited from the Tripoli state instead.

The first important development regarding the recruitment of non-Muslim Ottoman subjects with active duty military status was in 1835. The Ottoman government decided that a part of the military need of the navy, which was only provided by Muslims until this date, would be met from Christians from now on. In 1846, one year after the enactment of the Military Law (Kur'a Kanunu), 834 non-Muslim active-duty soldiers and in 1851 approximately 600 Christians were recruited as naval soldiers with the rate to be drawn. Until this date, Christians to be sent to the military were determined under the general responsibility of the patriarchs. With another practice launched in the same year, it was decided that Christians would be employed in the Tradesmen Battalions (Esnaf Taburları) at the Imperial Shipyard in Istanbul (Tersâne-i Âmire) during their military service.

The main subject of this article is non-Muslims, who were employed in various units of the naval organization due to their profession and expertise, as well as non-Muslims who had the status of officer or civil servant, except for non-Muslims who previously served in active duty and later in the shipyard and navy due to their compulsory military service. Following the Reform Edict of 1859, there was an increase in the employment of non-Muslims in the navy, as in other institutions. In order to determine their positions and positions, in this study, the naval yearbooks and the enlistment books and registers of the navy in the inspection department books of the Ministry of the Navy are examined.